

Megtalált évek: a kaposvári kórház története 1849–1870 között¹

GÁSPÁR FERENC

7400 Kaposvár, Kossuth Lajos utca 10., e-mail: drgasparferenc@t-online.hu

GÁSPÁR, F.: *Years found: the history of the Hospital of Kaposvár between 1849–1870.*

Abstract: According to an early chronicler, the documents of the hospital of Kaposvár from its foundation in 1849 to 1859 have gone completely lost. Other researchers approved this claim, so this decade has not been revealed ever since. Based on the files and documents found at the Hospital History Collection of Mihály Bodosi in the Kaposi Mór Educating Hospital, the author introduces the history of the 'missing period' and the following decade. The article is the first to disclose the operation of the prison hospital, which – intermittently – sometimes served as the only health care institution of the county.

Keywords:

Military occupation, foundational hospital, public hospital, prison hospital

I. Az alapítványi kórház 1849–1855 között

Elvesztett dokumentumok, megkerült évek

A kaposvári kórház történetének a szabadságharc bukása és Szigeti Gyula János igazgatói kinevezése közötti két évtizedre mindeddig nem terjedt ki a kötelező kutatói figyelem, ami miatt feltáratlan maradt a kórház osztrák katonai megszállásának időszaka, az alapítványiból nyilvános kórházzá válás folyamata, a

megye közegészségügyi állapotát meghatározó közsegi orvosi hálózat létrehozása és méltatlanul sújtott feledés nagy formátumú orvos-személyiségeket.

A jelenség kulcsa egy 1904-ben megszületett mondat. Dr. Csurgó Jenő, a kórház korai történetének első krónikása kijelentette: „Az 1850-től 1861-ig terjedő Bach- és Schmerling-korszakból semmi levéltári adat nem maradt reánk, csak egy későbbi kimutatásból tudjuk, hogy a kórházat 1859-ben a helyhatósági intézmény nyilvános jelleggel felruházta.”² A „tisza forrás”-ként elfogadott szerző újabb kórház-történetet taglaló munkája 1926-ban jelent meg, ebben megismétli korábbi megállapítását.³ Ettől kezdve Csurgóra alapozva a kórház történetét bemutató szerzők tényként kezelték a dokumentumok hiányát, kutatói szemszögből lezártak tekintve a korszakot.⁴ Az áttörés a Bodosi Mihály Kórház-történeti Gyűjtemény létrejöttével és anyagának tudományos igénnyel megkezdett feldolgozásával következett be. A munka első eredményeiről a Kaposi Mór Oktató Kórház 160 éve⁵ című kötetben már jelentek meg közlemények, de azok egyike sem érintette jelen témánkat. A „megtalált” évek történeteiről első ízben az Örökség Kaposi Kiskönyvtár 41. kötetében olvashattak az érdeklődők.⁶

A katonai megszállás időszaka

Nem céltalan, ha mindennek előtt a történelmi kereteket vázoljuk fel, amelyek témánk tagolását indokolják. Nemzeti múltunknak a szabadságharc bukásától a kiegyezésig terjedő éveit összefoglalóan a neoabszolútizmus koraként tartjuk számon, ám ez további részletezést is megenged: 1849 augusztusa és 1850 decembere között a katonai kormányzás, 1851 januárjától – 1853 áprilisig a provizórium, 1853 május – 1860 június között a definitívum időszakáról beszélhetünk. Ezt követően 1861 novemberétől 1865 decemberéig a Schmerling-provizóriumról szólhatunk, amelyet a katonai kormányzás ideiglenes visszatérése és annak ellenhatásaként a passzív rezisztencia újraéledése jellemez. Az 1850–1859 közötti évek Bach-korszakként mentek át a történelmi köztudatba.

¹ A közlemény a Kaposi Mór Oktató Kórház Bodosi Mihály Kórház-történeti Gyűjteményében végzett kutató munka eredményeként születhetett meg. A kórház „történeti” irattára és Bodosi Mihály (1909. december 13 – 2005. március 21) osztályvezető főorvos, orvos történész Somogy megye egészségügyének történetével kapcsolatos hagyatéka egyesítéséből létrejött gyűjtemény – jelen tanulmány szerzőjének kezdeményezésére – az örökhagyó születésének centenáriuma kapta jelenlegi elnevezését. Az irattárgygon túlmenően évekig a kórház muzeális könyveinek tára is volt.

A feldolgozást nehezítette, hogy a hányatott sorsú irat együttesben az idők során a dokumentumok egymással keveredtek, a rendezési kísérletek esetlegesek voltak, és mindenkor az adott „aktuális” feladatnak alárendelten történtek. A zömében Bodosi Mihály által másolt, illetve „jegyzetelt” levéltári anyag elemei (sajnálatosan általában további pontosításra alkalmatlan formában) átforgatás nyomán kerültek látóterbe és feldolgozásra.

Azokban az esetekben, amikor „az anyag rendezése” során valamely okból az iratok áthelyezésre kerültek, egyaránt feltüntetjük az eredeti lista szerinti, illetve az új dobozszámozást. A tanulmány elkészültét követően újabb szempontok alapján, újabb átrendezés, csoportosítás következett, illetve jelenleg is zajlik, ezért – a véglegesnek tekinthető helyzet kialakulásáig – a dokumentumra való hivatkozás csak azt képes bizonyítani, hogy az a Bodosi Mihály Kórház-történeti Gyűjtemény (illetőleg kiemelt tételei a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára) állományában vannak.

A gyűjteményről: Gáspár, F.: 2006, 41–42, és Gáspár, F.: 2013, 144–155. Bodosi Mihály életéről: Darvas, A. M.: 2009, és Gáspár, F.: 2013, 64–65

² Csurgó, J.: 1904, 4

³ Csurgó, J.: 1926, 11–12

⁴ Frankl, J.- Tarján, L.: 1968. 5–10, és Bodosi, M. (szerk.): 1996. 2–5

⁵ Kopa, J. (szerk.): 2006. 9–124.

⁶ Gáspár, F.: 2013. 7–72. Jelen tanulmány – a folyamatos kutatás eredményeként – több helyen módosítja az abban közölt megállapításokat.

Noszlopy Gáspár, Kossuth Somogy megyei kormánybiztosa 1849. július 25-én még elrendeli a megyében az általános népfelkelést, de belátva a kilátástalan katonai helyzetet, úgy dönt, hogy a Komáromban sikeresen ellenálló Klapkához csatlakozik. Elvonulását követően július 31-én 1500 lovasból, 2000 gyalogusból és 11 ágyúból álló osztrák haderő vonult be a védtelen városba. A rendelkezésünkre álló ellentmondásos dokumentumok szerint Johann Burics altábornagy megszálló serege mintegy 60–66 beteget hozott magával, akiknek elhelyezése érdekében lefoglalta a kórházat (1. ábra),⁷ amelyben akkor 24 beteg tartózkodott. Az események hatására közülük a 16 mozgásképes megszökött, így csak nyolc beteg kiköltöztetését kellett megoldani. A Winkler-ispotályba⁸ (gyakran kiskórházként is említik) ismeretlen diagnózissal hat, a börtönispotályba két elmebeteg került.

Dr. Szili Ferenc – Németh Ignác kéziratban fennmaradt munkája alapján – úgy gondolja, hogy a hadsereg sérültjeinek, betegeinek száma ennél lényegesen magasabb lehetett, ezért közülük csak a súlyosabb esetek kerültek a kórházba, a többiek augusztus 2-án a gimnázium tantermeiben helyezték el.⁹

A három évvel korábban megnyílt alapítványi kórházat 1849. augusztus 3-án Gast hadnagy parancsnokságával hivatalosan is katonai igazgatás alá vonták. Ettől kezdve civil jellege megszűnt, és a hadsereg kolera-tífusz kórházaként működött tovább. Adataink szerint az első betegek megoszlása a következők szerint alakult: 8 hadisérült, 6 lábszárfekélyes, 2 maláriás, 45–50 körüli fertőző. A vezető orvos a herceg Nassau ezred főorvosa,

dr. Hayn őrnagy lett, munkáját dr. Stabel katonaeorvos és a kórházban visszatartott korábbi orvos dr. Wágner Gábor¹⁰ segítette. Tiltakozása ellenére azonnal lefoglalták a kórház gyógyszer készletét, de működését biztosították: utasítás szerint a vényeket és a számlákat továbbra is a megyefőnököknek kellett benyújtania, amiből a későbbiekben számos konfliktus támadt, mert a hadsereg még évekkel később is vitatta a követelések jogosságát.¹¹

Nincs dokumentum arról, hogy mi lett az elrendelt vizsgálat végeredménye, de ki nem fizetett összegeket mint veszteséget a kórház továbbra is folyamatosan görgetett maga előtt, és – beadványaiban, kérelmeiben – működési zavarainak eredendő okaként szerepeltette azokat.

A segélykérelmek sorából csak egyet idézünk:

„Méltóztassék a megfelelő helyen kieszközölni azt, hogy a kórház a működéséhez legalább az alapítványi kamatokat rendesen megkapja, és kapja meg a megyei szegények és a katonai személyek után esedékes ápolási díjat. Amennyiben az nem lehetséges, abban az esetben a cs. és kir. katonaság a kiesett bevételek helyett kárpótlást nyújtson, annál is inkább, mert a kórház épségének fenntartása és működtetése a polgári és katonai közigazgatásnak egyaránt érdeke.”¹²

A kórház megszállása idején, 1849. július–augusztusában nehezítette a helyzetet, hogy Noszlopy – elvonulása során – Csorba Józsefet a megye főorvosát mint császárhű hivatalnokot foglyaként magával vitte, így nem akadt olyan tisztségviselő, aki alkalmas vagy hivatott lett volna az érdekképviselőre.

A helyzet kritikus volt, 1849 januárja óta a kórház alkalmazottai (egy orvos, két ápoló és a gondnok) nem kaptak fizetést, a betegek élelmezését a tőke feléléseiből, a gyógyszereket részben hitelből, részben kölcsönökből fedezték. Eltérő adatokkal rendelkezünk a kórházi ágyak mennyiségéről, de el lehet fogadni az irreálisnak tűnő számokat is, mert van adat arra, hogy Jellasics betörése és a drávai „csaták” idején még 1848-ban Csorba utasítására – a harcok várható sérültjeinek elhelyezése érdekében – a kórházi férőhelyek számát szalmazsákokkal száz körülire bővítették.

1849 végén Hayn, egy hónappal később Wágner is a járvány áldozata lett. A hadsereg veszteségéről Fülöp László kutatásai alapján pontos adatokkal rendelkezünk: név szerint sorol fel 126 áldozatot.¹³ Az időköz-

7 A Windisch Ferenc által 1836-ban tervezett kórház Somogy Megyei Levéltárban megtalált eredeti alaprajza szerint az emeleti részen két 12-12, velük szemben két-két 3-3 ágyas körteremben összesen 36 beteg elhelyezésére volt lehetőség. Ezekhez társult még két, elmebeteg őrzésére szolgáló cella. (A különböző szerzők különböző számú beteg befogadhatóságáról írnak, számunkra a most meglett, első alkalommal bemutatásra kerülő tervrajz az irányadó.) Az 1846-ban történő megnyitás szerinti állapotról vonatkozó dokumentumokra nem leltünk rá, de nincs tudomásunk arról, hogy az nem a Windisch-féle terv alapján valósult volna meg. Nem téma a tervrajz „orvosszakmai” szempontból történő elemzése, mégis megállapíthatjuk, hogy a „férfi-női szolgák” számára kialakított helyiségek elhelyezése arra utal, hogy az akkor még nem szokásos „kórápolás” vagy ápolószemélyzet alkalmazásának lehetőségére (szükségességére) a tervező már gondolt. Vizsgálható kérdés, hogy a kaposvári kórház terve analógiák alapján (és akkor mely intézmény volt az etalon), vagy Csorba sugalmazása, elvárása alapján született-e meg, és a lehetőséghez viszonyítva miért csak csökkentett „kapacitással” kezdte meg működését? Az ápolás krónikájáról első kutatási eredményként és átfogóan Szabó, Gy. – Takácsné, K. A.: 2006 kötetéből szerezhetünk ismereteket.

8 Az ispotály Winkler Mihály gödrei plébános alapítványából jött létre 1807-ben a kaposvári aggok, nincstelenek gyámloltására a mai Anna és a Fő utca sarán (a Kodály-iskola helyén). Megjegyezzük, hogy az alapítás, illetve megnyitás ideje tekintetében a különböző források ellentmondó adatokat tartalmaznak. Bereczk Sándor az alapítást 1800-ra teszi, Hoss József egyháztörténete szerint az alapítás 1797-ben, a megnyitás 1807-ben történt, Bodosi Mihálynál a megnyitás 1802-ben volt. Később, 1817-ben Csorba József kezdeményezésére emeletet húztak rá, és már betegeket is elhelyeztek benne: ezért terjedt el a későbbiekben a „kiskórház” elnevezés. Kórház funkciójának megszűnését követően 1869-ben nincstelen aggok befogadására hat szobával rendelkezett. (Récsei, B.: 2013. 60)

9 Szili, F.: 1975. 119.

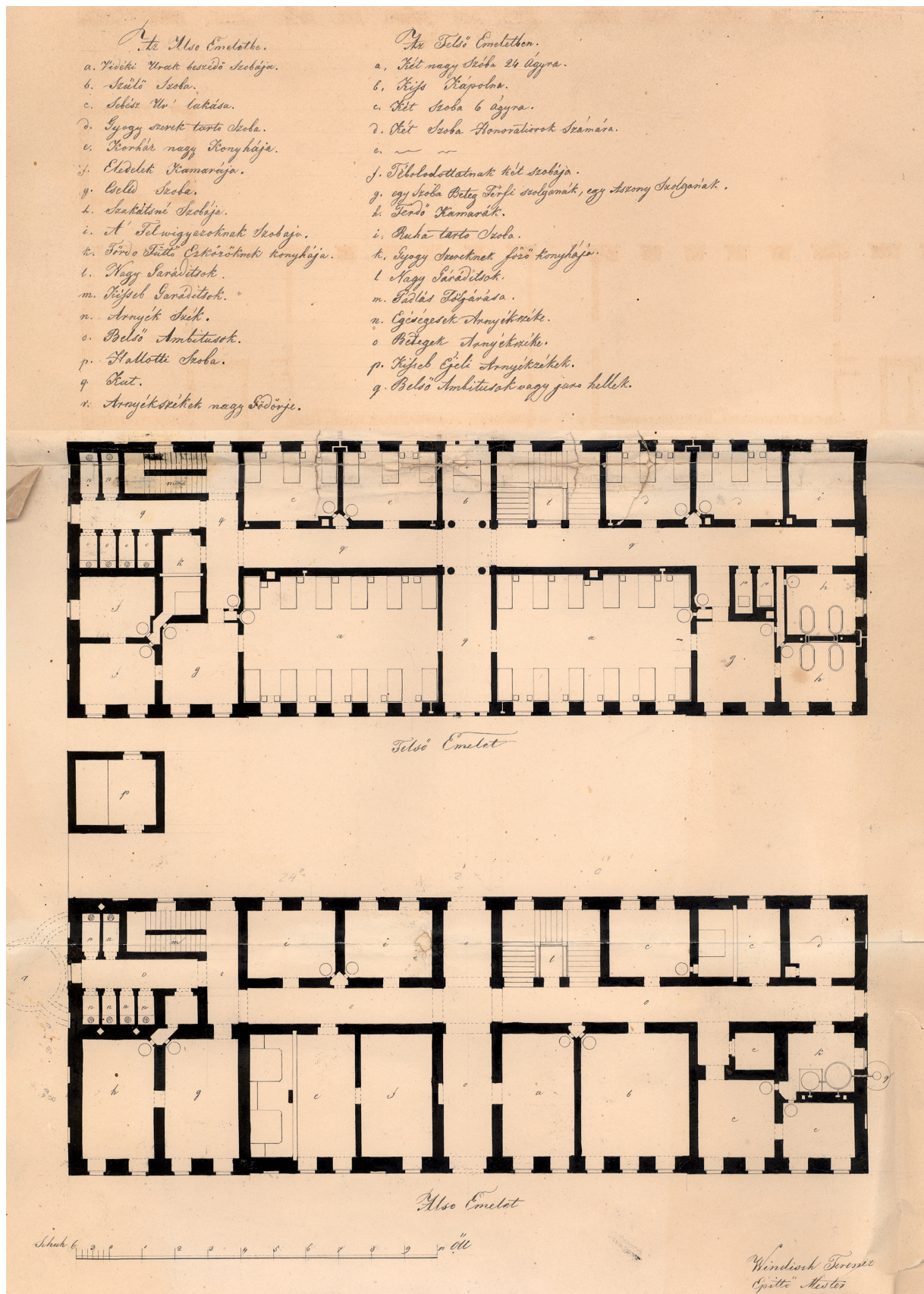
Az általa felhasznált forrás Németh Ignác: A kaposvári gimnáziumnak történelme (é. n.).

10 A kórház történeti munkákban méltatlanul feledett Wágner Gábort 1839-ben Csorba József megyei főorvos hívta Sopronból a városba segítségül, és az orvosi munkán túlmenően rábízta a kórházi építkezés felügyeletét is. A kórház átadását követően, 1846. november 2-tól központi orvosként a megye alkalmazottja lett, ezzel a kórház történetében elsőként kórház-orvosi kinevezést kapott. A korábbi kórház történeti munkákban (Bodosinál is) nevének írásmódja Wágnerként szerepel. Mi a kaposvári Keleti temetőben lévő családi sírbolton olvasható (korabeli) alakot használjuk. Obeliszkjén születésének ideje nincs feltüntetve.

11 Felszólítás tételes elszámolás csatolására. Kaposi Mór Oktató Kórház Bodosi Mihály Kórház történeti Gyűjtemény (továbbiakban: BMKGy) 16/10 doboz.

12 BMKGy. Megyefőnöki iratok, u. ott

13 Fülöp, L.: 2009, 20-26. A tanulmány az 1849. január 29 és 1851. január 17 közötti időszakot öleli fel, így kiterjed Kaposvár első, három hónapos császári megszállásának idejére is, amely nem tárgya jelen közleménynek.

1. ábra. A kórház tervrajza. Windisch Ferenc, 1836 (Somogy Megyei Levéltár)

ben (július 30-án) fogságából kiszabadult Csorbát – aki abban az időben Pesten a családjánál tartózkodott –, augusztus 18-án Németh Péter megyebiztos visszarendeli Kaposvárra. Szeptember 9-én veszi át hivatalát, ezzel a kórházi betegek ellátása is feladata lett.¹⁴

Annak ellenére, hogy császárhűsége egy pillanatra sem lehetett kétséges, a forradalom alatti magatartásának „bizonyítására” a helyi osztrák helyőrség parancsnokától, és a törvényszéki főbírótól¹⁵ igazolást kért, melyeket a későbbiekben fővárosi pályázata mellékleteként (a Pest-budai kerület orvos-előadói állásai egyikének elnyerését segítő) csatolt is.

A helyőrség parancsnokának – eredetiben német nyelven íródott – „igazolását” bemutatjuk:

„Alulírott feladatának érzi annak leszögezését, hogy az itteni lakos dr. József von Csorba megyei első physicus¹⁶ szabad akaratából a beteg katonai legénység kezelését az itteni betegháza átvette, és azt a legnagyobb gondossággal végezte, minthogy dr. Hayn, a Herceg Nassau gyalogoszred főorvosa tifusban meghalt, és Stabel alorvos ugyanezen betegségben megbetegedett. Ő a kórházat a szükséges berendezés megszervezésével a legjobb állapotba helyezte, és a fent nevezett alorvos kezelése mellett a tifusban egyidejűleg megbetegedett kórházparancsnokot, Gast hadnagy urat saját lakosztályába befogadta, és a legjobban egészségesre ápolta.

Azonosan nagy igyekezettel tevékenykedett nemes dr. Csorba megyei physicus úr a fogságban lévő beteg civilek ápolásával, és emberbaráti jóindulattal igyekezett minden nehézséget ezek részére megszüntetni.

Kiállítva Kaposvár kerületi katonai helyőrség parancsnoksága által

1850. január 2-án.

Netzer manu propria¹⁷
lovaskapitány”

Úgy tűnik Csorba aggodalma nem volt alaptalan, mert a szabadságharc bukását követően valamennyi közhivatalnok alapos vizsgálaton esett át. A kormány minden megyei hivatalnok állást ideiglenes jellegűnek nyilvánított, ezért Csorba írásban folyamodott megyei főorvosi kinevezése megújításáért. „Engedelmeskedni kívánok a magas kormány rendeletének, íme beadom

folyamodásomat, mert formalitás miatt Nagyságod kormányától megválni, megválni azon barátaimtól és jóakaróimtól, akikhez hosszas idő sora erős kötelékkel visszatart, elszakadni nem kívánok.”¹⁸

1850 nyarán civileket is felvettek a kórházba, ami miatt a katonaság panaszt emelt a székszárdi kerületi főispánnál, aki utasította a megyét a helyzet kivizsgálására. Részlet a kórházi választmány válaszából:

„...Magunkat még inkább megszorítván, hogy ha most más betegeket nem is fogadhatunk, legalább az alapítók betegeit fogadhatunk.¹⁹ Azonban most a katonaság részéről kimondatott, hogy az egész épületre szükségük van.

A tisztelet és figyelem, mellyel a katonai kar iránt eleitől fogva viseltettünk, s amellyel Burics Öccelleneciájának a megyébe bejövetele óta a különféle zászlóaljoknak, a legmagasabb rangú tiszt Uraknak, generálisoknak tetszését nyerte el intézetünk, most már ütközetbe jött azon kötelezettséggel, melyet alapítóinkkal kötött viszonyunk reánk ró. Ez ütközik is azon elvvel, hogy a szenvedő szegényeinkről és cselédeinkről gondoskodni vállaltunk, s kivált azon alapítók betegeiről, akik az emberiség oltárára 3000 ft pénztőkéket tettek le a még nemrég a semmiből, minden közpénz terhe nélkül felemelkedett intézetünk számára.

Ezen nehéz kérdés megoldását, kérelmükre a T. Katonaság Nagyságod megérkezéséig felfüggesztette, természetesen mi kinyilvánítottuk, hogy magunkat a körülményekhez alkalmazkodni kötelességünknek érezzük. Különben a szellemi veszteségen kívül még azon kipótolhatatlan kár is érheti intézetünket, hogy ha az alapítók betegeit nem tudjuk kellő módon elhelyezve orvosolni, akkor az erre a célra biztosított kamatok, sőt az azokat hozó tőke is visszavonhat. Sőt, ezzel, ha a kórház rendeltetése megszűnik a vármegye beteg részére, abban az esetben a hercegi kedvezmények is megszűnnek.”²⁰

18 Az előzményekhez: Augusz Antal kerületi főispán 1850-ben előterjesztette a kinevezendő megyei főorvosok névsorát, amelyre a következő választ kapta: „Az 1302-es számú március 26-án küldött felterjesztésére értesítem, hogy a közigazgatás 17. §. értelmében dr. Hölbing Miksa (Baranya) megyei főorvosi minőségbeni statusa egyelőre éppen úgy tisztázatlan, mint a hasonló beosztásban maradt dr. Csorba, dr. Treiber volt megyei főorvosoké is. Mihelyt a végleges rendezés, amely most kidolgozás alatt áll, elkészül, részleges felvilágosítást adok. Bárány Gehringer.” BMKGy. 14/10. doboz.

Augusz Antal (1807–1878) Tolna–Baranya–Somogy főispánja, 1852-től a budai Helytartósági Osztály alelnöke. Elévülhetetlen érdeme, hogy felébresztette Liszt Ferenc magyarságtudatát, aki neki ajánlotta a Szekszárdon, Augusz vendégeként komponált VIII. (magyar) rapszódiaját. Budára kerülését követően jelentős szerepe volt abban, hogy Lisztet kérték fel a Koronázási mise megalkotására és a Zeneakadémia megszervezésére.

19 Az alapítók az általuk alapított és nevükkel megjelölt ágyakra – amíg az alapítvány fennáll – ingyenes gyógykezelésben részesülő betegeket küldhettek.

20 2128/1850. augusztus 27. Megyefőnöki iratok, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (továbbiakban: SML). A kórházi választmány levele a megyefőnökhöz. A dokumentumon található feljegyzés szerint mellékletek is társultak a jelentéshez, melyek a férőhelyek kérelmezett megosztását és az ágyak elhelyezését tartalmazták, ezek ismeretlenek.

Gróf Zichy és Czindery írásban nyilatkozott, hogy alapítványi tőkéjüket vissza kívánják vonni.

14 Bodosi, M. – Gyarmati, B.: 1989, 103–123.

15 Dóczy János törvényszéki főbíró Noszlopy letartóztatta. Csorba bejárt hozzá börtönébe, gyógykezelte, sőt súlyos betegségére hivatkozva szabadlábra helyeztette.

16 A hatóság mellé kinevezett tisztviselő orvost „physicus”-nak nevezték, a tisztán magánorvosi feladatot a „medicus” látta el. A physicus nem volt önálló szakhatóság, hanem csak annak „szakközege”, tehát az a tisztviselő, akinek szakértelmét a felügyeleti ellenőrző munkában és hatósági határozatok meghozatalában igénybe vette. A „megyei physicus” fogalma 1752-re nyúlik vissza, amikor egy császári dekrétum a szegény betegek ingyenes gyógyítására alkalmazott fizetett megyei orvosok feladatait és kötelezettségeit megnövelte, és a közegészségügyi állapotok megfigyelésével, valamint a viszonyok megjavításának szorgalmazásával egészítette ki. Kissé tágabb értelmezésben ekkor jött létre a tisztiorvosi szolgálat őse.

Kertai, P. – Lun, K.: 2007.

17 Manu propria: saját kezűleg

A helyzet annyira romlott, hogy a polgári betegeket a „Megyei ház” (Megyeháza) épületében voltak kénytelenek elhelyezni, a kórházgondnokot is kiköltöztették. A katonai parancsnokság részéről nem volt hajlandóság az együttműködésre, minden lehetséges indokot felhozni, hogy meggátolják a civilek felvételét. Kijelentették: a közös konyha veszélyezteti a hadsereg tagjainak biztonságát.

A kórház panaszt emelt, amelyet a megyefőnök a kerületi főispánhoz továbbított. Az ügy a szolgálati úton eljut a soproni kerületi katonai parancsnokhoz, aminek hatására felgyorsulnak az események, Allemann tábornok utasítja a katonaságot a kórház haladéktalan visszaadására. Csorba december 2-án jelentheti a megyefőnöknek: „A mai napon az innen holnap elköltöző herczeg Leopold gyalogezred a nemes vármegye kórházát annak minden felszerelésével átadta, és alábbiak bizottságilag átvették. Melyről szóló leltári jegyzéket és átvételi okmányt ezennel benyújtjuk.”²¹

Az átadás-átvétellel kapcsolatos iratok ellentmondásosak. Egy másik dokumentum arról tanúskodik, hogy az épületbe még a házmester sem léphetett be, akinek az átvételi jegyzőkönyvet kellett volna elkészítenie. Helyette a Leopold ezred őrnagya néhány soros jelentést írt, amelyben kijelentette, hogy az ezred az addig kórház céljait szolgáló épületet kiürítve átadta a polgári közigazgatásnak.

1850 tele nagy havat és hideget hozott, ami a járványok terjedésének lassulása okán kedvező volt, ugyanakkor a kórház számára nehezen orvosolható gondot okozott, mert a kórtermek közé már korábban elhelyezni tervezett kályhák építése az események miatt elmaradt. Rontott a helyzeten, hogy az elvonulók az ablakok zömét is betörték, és minden használható dolgot elvittek: a várostól negyven kocsit igényeltek „felszereléseik” elszállítására.

Az újakezdés

A kórház visszazuhan az 1846-os állapotba, amikor megkezdtek a berendezését. Csorba József a nehéz anyagi körülmények között kényszerből úgy határozott, hogy első lépésben csak 12 (!) ágyat és a két elmebetegcellát veszik használatba.

Súlyosbította a helyzetet a sebészeti műszer készletek („sebész-ládák”)²² hiánya. A kaposvári járásorvosát az Igalban önkéntes alapon szerveződött nemzetőrség (dr. Pete Lajos) még 1848-ban „magához vette”, és annak nyoma veszett. Az újonnan szervezett honvédszázad megkapta Csorba saját használatú készletét. A harmadik a 127. honvédszászlóaljnál volt. Ez akkor tűnt el, amikor Rozgonyi Gábor zászlóaljorvos (korábban szigetvári járásorvos) a láda hátrahagyásával onnan meg-

szökött.²³ 1850-re ezzel összesen két ládája maradt a megyének, amelyek közül szükség esetén az egyiket a járásorvosok is használhatták, miután azt a megyei főorvostól előzetesen elkérték. Csorba nagy erőfeszítéseket tett a tarthatatlan helyzet felszámolásáért. Több alkalommal személyesen tárgyalt Chrisztián Jung pesti műszerésszel, aki a vármegyének már korábban is szállított. Összeállította a szükséges műszerek jegyzékét,²⁴ és árajánlatot kért. A megyefőnökség nem tudta vállalni a magas költségeket, de három évre elosztva három készlet beszerzéséhez hozzájárult, amelyeket aztán a kaposvári, csurgói és igali járásorvosok számára adtak ki.

Részletek Csorba kérelmeiből: „[...] A kívánt műszereket Jung műszerésszel és más tanárokkal, mesterségbeliekkel megbeszéltem. [...] Ennek következtében Pesten az orvosokat és műszerésmestereket kikérdezve az eszközök minőségére és az árszabásra vonatkozóan, azokat a finomságukhoz és a javaslatokhoz mérten jegyzékbe vettem.”²⁵

Az év hátralévő része a kifosztott, siralmas állapotú épület helyreállításával telt. Ebben a helyzetben – 1851 februárjában – Csorba nagy örömmel fogadta az aradi várfogságból amnesztiával szabadult Töltényi János²⁶ egykori honvédorvos őrnagy jelentkezését. Hochreiter Ambrus²⁷ megyefőnökhöz – régi barátjához – írott, jóváhagyást kérő levelében „jó orvos”-nak nevezi Töltényt. Az óvatos Csorba abban bízott, hogy megfelelő támogatás elnyerésével nyugodtan elhelyezheti a jövevényt, így mindkettőjük számára biztosított lesz a védelem az esetleges későbbi kellemetlenkedők ellen. Számítása bevált, és bár Töltényi rendőri felügyelete továbbra is fennmaradt, és fizetést nem

23 Rozgonyit a szabadságharc bukását követően felelősségre vonták, de Csorba kiállt mellette, és igazolta, hogy Noszlopy kényszerítette a zászlóalj orvosi feladatra. Egy évvel később viszszerült eredeti állásába.

24 Balázs, P.: 2007, 118.

Az 1770-es egészségügyi rendelet kimondta: „A sebészeti eszközöket a lehetőség szerinti legjobb állapotban kell tartani, és ez ügyben az ellenőrzéseket a helyileg illetékes physicus végzi, aki törekedjék arra, hogy legalább a legszükségesebbnek tartott eszközöket a sebészek egységesen beszerezzék.”

25 Csorba 1851. augusztus 15-én írja a megyefőnöknek: „A sebészeti műszerek és készletek készen vannak, s azokat minél előbb meg kell hozatnunk.” Lapos faládjában, csoportosított elhelyezésben 119 tételből állt egy-egy készlet, az ára készletenként 318 Ft volt. BMKGy 14/10.

26 Frankl, J.: 1964, 561-563; Bodosi, M. - Frankl, J.: 1982, 28-31; Bodosi, M. - Frankl, J.: 1987, 1793-1797 Matyikó, S. J.: 2014, 9. Töltényi János (1819. szeptember 20. – 1870. május 26.). A szabadságharc alatt a honvédség katonáorvosi szolgálatának megszervezésében, működtetésében jelentős szerepe volt, ennek részleteit az orvostörténeti kutatás már feltárta, így bemutatásától eltekinthetünk. Szabadulását követően édesapjának, Töltényi Szaniszlónak a bécsi Josephinum katonáorvosi akadémia tanárának – akit ekkorra a 48-as események alatt tanúsított „megbízhatatlansága” miatt már kényszernyugdíjaztak – biztatására kereste meg Csorbát. Töltényi Szaniszló nem csak orvosként, de növény-nemesítőként, irodalmárként és megyei táblabíróként is ismert volt Csorba számára, így érthető, hogy annak fiát szívélyesen fogadta. Hochreiter Ambrus (1797-1882) 1848 júniusától másodalispán. A császárhoz való hűsége nyomán megerősítették hivatalában. Korabeli jellemzés szerint „szorgalmas, kötelességtudó tisztviselő”, aki általános tiszteletnek örvendett. 1854-től a kaposvári törvényszék elnöke.

21 2538/1850. dec. 2. Csorba jelentése a megyefőnöknek. BMKGy 14/10. Az átvévi bizottság aláíró tagjai: Szigeti Mihály, Hermann Antal, Poldel Ferenc, Biczó Ignác küldöttek. Az említett leltári jegyzékre nem leltem rá.

22 A megyének összesen öt sebész-ládája volt.

kaphatott, az orvosi tevékenység folytatása, a kórházi szállás, étkezés átsegítette élete válságos szakaszán. Töltényi teljes rehabilitációja regényes körülmények között következett be 1852-ben, amikor a császár magyarországi körútja során Kaposvárt is útba ejtette:

„A kórház kapujában Töltényi köszöntötte az uralkodót, és kalauzolta végig az épületen. Kérdéseket tett fel, és precíz választ kapott, csak kettőjük között folyt a diskurzus. Megnézett két katonát, akik már felépülőben voltak. Mikor kifelé indult az emeleti folyosón csak ennyit mondott az ott hajlongó megyei vezetőknek: »Igazán figyelemre méltó létesítmény, nagy örömhöz lehet benne, bármilyen szomorú célt is szolgál.«

Báró Hauer, a kerületi polgári közigazgatás vezetője az esemény után megkérdezte Hochreiter: ki volt ez az orvos, és miért nem szerepel a megyei orvosi hivatali listán. A megyefőnök közölte, hogy amnesztiát nyert honvédorvos, jelenleg rendőri felügyelet alatt. Hauer ezt követően intézkedett, hogy meg kell szüntetni politikai felügyeletét is.²⁸

„Szorgalmas és kitűnő” orvosi munkáját a vármegye vezetői minden évben 300 Ft-tal jutalmazták, amíg kinevezhetővé nem vált.

A kórház alapítványi státuszának megfelelő újbóli megnyitására 1851. április 1-jén került sor. Ekkor ismét napirendre került a kórház körbekerítésének szükségessége. Wágner Gábor már korábban, 1847-ben kérvényezte, hogy a cellákban lévő elmebetegek biztonságos sétáltathatósága miatt legyen kerítés, amit a szomszédban lakók is igényeltek. A megismételt kérést alátámasztja, hogy a kórház (pontosabban Csorba) 1850-ben a himlő elleni vakcináció céljára két tehenet kapott, ami miatt „a telek hátulján lévő istálló védelme” is indokoltá vált.²⁹ A megyefőnök utasítást ad a lehetőség szerinti teljesítésre.

A Helytartóság 1851-től hangsúlyosabban kezdett foglalkozni a területén lévő kórházakkal. Az elrendelt jelentési kötelezettség kiterjedt a kórházak helyzetére, jellegére, az alapítványi tőke (és általában az alapítványok) közlésére. Tallián János megyefőnök Csorbától várta a választ.

A továbbiakban teljes terjedelmében – első közlésként – bemutatandó jelentés a korai kórház történetét egyik alapdokumentuma. Kulcsfontosságú információkat tartalmaz a kórház addigi történetéről és működéséről/működtetéséről. Lényegében az első „működési szabályzatot” is megjeleníti.

„Megyefőnök Úrnak, Önnagyságának!

E folyó hó 10-én [1851. március. Betoldás tölem. G. F.] kaptam azon hivatalos meghagyást, adnék azon kérdésekre jelentést, melyek a méltóságos Főispán Úr 1851. február 27-én költ leiratában a megyei kórházat illetően foglaltatnak, s ím egyenként sorra felelek azokra:

1. Somogy megye karai-rendjei a jótékony intézetek eránt fogékony kebellet vették Csorba József főorvosnak e tekintetben 1840. február 10-én tartott közgyűlésén 86. szám alatt beadott körülményes jelentését és kérelmét.

Ennek alapján kérelmére a humanitás alapján a nyilvánosság útján megnyitották az adakozást, sőt a főbírák ki voltak küldve a tehetősebb földesurakhoz kérelemmel járulni s a célba vett művet Helységként is tudatni. Ezen részvétellel több éveken keresztül, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, történtek apróbb adakozások a tisztviselők útján. Tartattak akkor Czindery³⁰ akkori alispán védnöksége alatt táncmulatságok, melyekben sorsjátékkal, különféle asszonyi munkáknak és ékszereknek a nyerése ébresztették adakozásra a közönséget.

A jövedelmekből elsősorban telek lett véve, aztán téglákat a rabok által készítettén, csakhamar hozzá lehetett fogni az építkezéshez. Az épületeket is Czindery Úr az adakozás által gyűlt pénzből vette, azokat a községek behordták, az építő és a bútorozó mesterek mindig a gyarapodott értékből fizetettek, s így a közpénztár minden terhe nélkül azon szép erős 25 öl hosszú, 8 öl és 3 láb széles, cseréppel fedett épület megkészlülvén, 1846. év november elején megnyitott, mely ezen kor emberszeretétét és keresztényiségét hirdeti a jövődönnek.

Tehetősebb földbirtokosaink is gazdagon járultak az alapításhoz:

hg. Eszterházy Pál Úr adott	3000 ft-t
hg. Batthyány Fülöp Úr	3000 ft-t
gr. Zichy Károly Úr adott	3000 ft-t
br. Sina György Úr adott	1200 ft-t
Czindery László Úr	1500 ft-t
gr. Batthyány Kázmér Úr	1500 ft-t
özv. Tallián Pálné nagyasszony	3000 ft-t

összesen tehát 16 200 ft-t, sőt azóta a Schwarz végrendeletből még 907 ft. 16 kr. befolyván, 17 107 ft. 16 kr. alapítványi tőke áll rendelkezésre. A kötelezvények a Megye Archivumában tartatnak, s a tőkék részint magoknál az alapítóknál, részint biztos helyekre kölcsönadva 6%-ot kamatoznak, és a folyó költségekre fordítatnak.

28 A történetet Paray János (1813–1878), az 1868–1878 közötti vármegyei főorvos idézte fel Töltényi temetésén elhangzott búcsúbeszédében, hangsúlyozván, hogy azt korábban maga az elhunyt mesélte el neki barátai körben. Dr. Bodosi Mihály feljegyzése forrás megjelölése nélkül.

29 Az oltóanyag előállítás Csorba feladata volt. Adataink szerint 1850-ben 7141, 1851-ben 5462, 1852-ben 5198 gyermeket oltottak be a megyében himlő ellen. A vakcináció himlővel fertőzött tehenek tőgyén kialakult hólyagokból nyert kaparékból emberre történő átoltásával történt (innen ered a vakcináció - régebben: vaccináció - megnevezés, mert a tehen latin neve vacca).

30 Czindery László (1792–1860) 1825-ben alispán, országgyűlési követ, majd 1846-tól Somogy vármegye főispánja. Elévülhetetlen érdemei voltak a kaposvári kórház létrehozásában. Szigetváron cukorgyárat, szivarkagyárat, Pellérdén cukorgyárat, szeszgyárat és gőzmalmot létesített. Lónemesítés során önálló fajtát hozott létre, üzemeltette a Szigetvár-Pécs közötti négylovas gyorskocsi járatot. A Magyar Gazdasági Egyesület másodelnökeként (jelentős összeggel) a mezőgazdaságot, agrárpari tevékenységet fejlesztő alapítványt hozott létre. Mezőgazdasági szakíróként is elismert volt.

Eszerint mint adakozásból kezdődött, úgy tovább is épült és felállott az említett hatályos magánalapításokból (au privat Fonde) ezen kórház.

Az egészket kezelő eleitől fogva Választmány, melynek tagjai részint holtak, részint elköltöztek már, de az újabb időkben a Megyei Főnök Úr által pótolattak.

Tömeggondnok most: Tallián Lázár plébános.

Pénztárnok: Németh Antal.

Intézkedő tagok: Csorba József megyei főorvos, Kacsokovics Ágoston, Vutskits István, Folly Imre Urak.³¹

A teendőket megvitatásával és valahányszor szükség, a közigazgatásai főbíró Úr segítségével kiegészítve intézzük az ügyeket. Mindezeket pedig fizetés nélkül szolgálunk, csupán ezen hasznos intézet iránti részvételből.

Az orvoslást tette e négy évben a megyei tömlőc orvos, kinek a megyei pénztárból előbb 200 ft-t, 1850-ben történt kormányi intézkedés szerint csak 100 ft-t adunk évenként. A kórházban levő már eleve orvosi laknak határozott osztály igenis könnyebbségére van, azon 6 öl fával egyetemben, melyet a megye ezen fáradsága jutalmául rendelt vala, s melyet ez ideig meg is kap.

Történik pedig a gyógyítás a főorvos felügyelete alatt, ki ezen kötelességét ingyen tenni kötelességei közé számolja.

A szükséges kiadásokat, bevételeket a tömeggondnok befolyásával a pénztárnok viszi, de a főfelügyeletet előbb a megye Nagygyűlése tartotta fenn, most pedig a megyei Főnök viseli ugyanezt.

Fő feladata a szegényeknek bármi éles és idült betegségben, sőt örültségben is helyt adni. Bevétnek:

- a) A megnevezett alapítók képviselői által ajánlott személyek a kórház rovatára (költségére).
- b) Mindenki önköltségére, az ilyen eddig fizetett az 1847. aug. 2-i gyűlési határozat szerint eddig 30 kr. naponta mindennemű ellátását.
- c) Azon gyámoltatás nélküli szegények, kiket a tisztviselők beküldenek. Ezekért fizeti a megyei pénztár az élelmet és gyógyszert, az orvosi szolgálatot, ágyat és minden más ellátást, az ily beteg ellátására semmi javadalmat nem igényelvén.
- d) Minden bujakóros (syphiliticus) beteg a kormányrendelet következtében hasonlóul a megyei pénztár költségén.

Vége van egy tágas szoba, 6–8 ágyas, a gyámoltatás nélkül szülő személyek részére – de ezen utóbbi két évben, mint ezen szobában, úgy az egész épületben katonák lévén – némelykor igen számosan (80–100 is) ilyen szülő személyeknek helyt nem adhatnak.

A bevétel úgy történik, hogy a bevételi utalványozást legalább 3 választmányi tag írja alá, s a feljebb mondott a./ b./ c./ d/ pontok szerint osztályozza a felvételre jelentkezőket.

31 A Választmányi tagok: Tallián Lázár (1811–1896) a tárgyalási időkben a kaposvári Nagyboldogasszony templom plébánosa, majd veszprémi kanonok, címzetes püspök; Németh Antal (1798–1861), ügyvéd, táblabíró, 1848-ban Kaposvár polgármestere; Kacsokovics Ágoston (1791–?) ügyvéd az Eszterházy hitbizomány kaposvári uradalmának jogi képviselője; Folly Imre (1813–1873) pénztárnok, igazgató, Vutskits István (?–?) megyei helyettes főjegyző.

A kórházban a betegeknek rendre és tisztaságra ügyelni az orvos feladata – amiben neki segítenek a Ház gondnoka, kinek két szobája és egyéb alkalmatosság és évi 80 ft. fizetése van. Azonkívül szolgálatra van 1 férfi és 1 nő betegápoló évenként 40–40 ft. fizetéssel.

A feltett kérdések fonalán ím ez az Intézetnek rajza, mely Somogy Megye Kórháza nevet viseli, s mely kicsiny ajándékokkal kezdte életét, de inkább gyarapodván, mint e két viharos évben, amikor csak tartotta magát, és mind a polgári, úgy a katonai betegeknek is hasznára volt, úgy az ember legnemesebb tulajdonságában, a könyörületességben vervén gyökeret, a fejlődés a magas Kormánytól is ápolást és így gyarapodást méltán remél.

Kelt Kaposvárott 11.

Március 1851.

Dr. Csorba József
Somogy megye főorvosa³²

A börtönkórház³³

Csorba jelentésében kitér a „tömlőc orvos” működésére, ennek okán itt van lehetőségünk szólni a „börtönkórházról” vagy „börtönispotályról”, amely az alapítványi kórház katonai megszállását követően mintegy két évig a civilek egészségügyi ellátásának elsődleges intézménye volt.

Miután 1749-ben Kaposvár lett a megyeszékhely, és elkészült a vármegyeháza, mellette felépítették a vármegye központi börtönét, amely mai ismereteink szerint (egy 1786-ból való leírás alapján)³⁴ nagyjából 200 négyzetméter alapterületű lehetett, két föld alatti és két föld feletti helyiséggel. Utóbbiak egyike a beteg rabok elhelyezésére ispotályként volt kijelölve. Az elkülönítés fő oka nem a humánus, hanem a rabtartókra is veszélyt hozó járványoktól való félelem volt.

Egy új, nagyobb börtön építésének szükségessége a fogvatartottak növekvő száma miatt és az elkülönített őrzés biztosítása érdekében már 1820-ban felmerült, de akkor vált sürgetővé, amikor 1826-ban két rabnak sikerül megszöknie.

32 Csorba levele: 781/1851. március 11. Válasz a Soproni kerület vezetője, br. Hauer 1411. sz. leiratára. Megállapítható, hogy Csorba Jenő ezt a dokumentumot nem ismerte. Ezzel együtt érdemes összevetni az „au privat Fonde” támogatók felsorolását az építkezéshez adományozók jóval bővebb névsorával. A kettő nem azonos funkciójú (célú) adakozás, ami gyakran értelmezési zavarokhoz vezet a kórház történetével foglalkozó szerzők körében. Hauer a kórház működését fedező - aktuális - tőke nagyságára és felhasználási körülményeire volt kíváncsi.

33 Köszönettel tartozom Berta Gyulának, Somogy megye kriminalisztikai helyzetét taglaló számos kötet szerzőjének, aki ösztönözt, hogy a tanulmányt bővítsem ki a börtönegészségügy történetének bemutatásával. Így került ide ez a korszakhatárokon átvívelő fejezet, amely az alapítványi kórház mellett első ízben taglalja a börtönkórház orvosait és működésüket. A „tömlőc” (sic!) megjelölést döntően 1827-ig használták, és föld alatt elhelyezett büntetési helyet jelölt. Az általam ismert dokumentumokban évekig még mindkét fogalommal (tömlőc-börtön) szinonimaként találkozhatunk. Hasonló jelenség figyelhető meg a tömlőc orvos – börtönorvos, valamint a tömlőc/börtön ispotály és börtönkórház megjelölés korabeli eseteiben is.

34 Zádor, M.: 1964, 142.

A vizsgálatot követően Sigray főispán a következő levelet küldte a vármegyének:

„Ezen vármegye tömlöczéből és az Ispotályból az elmúlt esztendő sept[ember] 8-án történt 2 rabnak az elszökésével kapcsolatosan végzett vizsgálattal megbízott kiküldöttség jelenti, hogy e jelentések között különös figyelmet érdemelnek azon vádak, melyek az ispotályban tapasztalható visszaélésekről íratnak, amelynek nagyobb része az ott levő Fekete seborvosnak tulajdoníthatók.

Nevezett vádoltatik azzal, hogy a rabokat tetszése szerint rendelte az ispotályba, és sokszor az egészségesek voltak ott, míg a betegek a tömlöczökben gyötrődtek, mert ezek elfoglalták a helyeiket, oda nem juthatának be.

Az 5. cédula szerint egy rab olyan nehéz beteg volt, hogy már nem is látott, mégis csak a halála előtti napon eresztette fel az ispotályba, ahol másnapra már meg is halt, pedig már csak fél esztendeje volt hátra a szabadulásáig.

Vádoltatik azzal, hogy egészségeseknek is orvosszereket adott, s a rabok és hozzátartozóik többször megvesztegették ilyen vagy olyan szolgálatért.

Azon rab eránt, aki ilyen bánásmód következtében meghalálozott, további vizsgálat szükséges.

De önkényes tettei alapján, melyek eddig előhozattak, a Nagys[ágos] vármegye színe előtti kemény dorgálást megérdemlette, sőt mivel a rabokkal való összeszövetkezéssel magát gyanússá tévé, nem kétem, hogy a Nagys[ágos] Karok és Rendek bölcsen áttállítani fogják, hogy tovább ez a seborvos az ispotályban nem maradhat, és azonnal elmozdítandó, s helyette más seborvost kell odaállítani a megyeiek közül, ha pedig nem akad az ottaniak között olyan, aki ide helyezhető lenne, akkor a T[ekintetes] Karok és Rendek oly módon gondoskodjanak megoldásról, mely a házi pénztárt tovább nem terheli, azaz: a javasolt centralis chirurgus alkalmaztassék, akinek egyik fő feladata legyen a beteg rabokról való gondoskodás, s aki ezért állandó kaposvári lakhellyel rendelkezék.

1827. február 3.

gr. Sigray József főispán³⁵

Csorbát mint a megye fizikusát a főispán utasította, hogy a beteg rabok ellátásában részt vevő chirurgus ténykedését ezentúl legalább kétszer egy hónapban ellenőrizze, vizsgálja a börtönt, az ispotályt, és fél-évenként számoljon be erről a vármegyének.

Az építkezés előkészületei – melynek egyik legfontosabb eleme a rabok általi téglavetés volt – már a szükséges helytartótanácsi engedélyek megérkezése előtt

megkezdődtek, ezért azok 1827. tavaszi kézhezvételét követően alig egy év alatt készen állt az új épület.

A helytartósági engedély megérkezésével egyidejűleg a főispán által meghatározott elvek alapján Csorba gondoskodik az egészségügyi ellátásról. „[...] Én a rabispotálynak orvosi tekintetben leendő ellátására Kaposi Lajos diplomás chirurgust rendelem ki provisorice, egyrészt azért, mert őtet, itt helyben lakót akkor mindjárt és máskor is használni lehet, és kivált a külső betegségek gyógyítása alkalmával több esetben meggyőződtem helyes felfogásáról, mivel több esetben magát kimutatta, de másrészt, mivel ily bizonytalan ideig tartandó szolgálatra senki más diplomás orvos ide bérönni nem akar.” A vármegye közgyűlése határozata alapján: „Ezen fizikus úr által tett intézkedések helybenhagyatnak, a fizetés pedig kiszolgáltatni rendeltetik a kaposi járás chirurgusa és bábája fizetéséből 50-50 ft. lehúzásával.”

Az 1834. augusztus 21-én megtartott vármegyei nagygyűlésen határozatot hoznak a börtön őrzésének átalakításáról (megszűnik a hajdúk intézménye), és új börtönrendtartás is születik. Ebből idézem a témánk szerint lényeges pontokat:

„[...] (25-ször) A beteg rabok szobáit és közös ispotályt minden fertály esztendőben kimeszeltesse, a betegeknek a szalmazsákot egyenként kiössza, és azoknak minden 14 nap alatt friss szalmát tetessen, továbbá midőn a rab az orvos rendeléséből az ispotályba elhelyeztetik, várnagy gondoskodni fog, hogy arról tulajdon ruhája levétetvén, orvos által javallt hosszú ingekben öltöztessen, s ez minden héten változtatván, a szennyes szorgalmasan megmosattasson. Azon esetre pedig, ha valamely ragadós nyavalya ütne ki a tömlöcbe, azt tüstént a Nemes Vármegye orvosának s az Alispányi hivatalnak bejelentse. Ha az orvosok valamely rabot betegsége miatt különb ispotályszobába rendelnek, szükséges azt szemmel tartani, hogy vajon igaz beteg-e, s él-e a néki rendelt orvossággal, vagy csak tettetett beteg, mellyel gyakran az orvosokat is megcsalja.

(26-ször) Gondoskodni fog, hogy a Nemes vármegye által meghatározott ár szerint napjában egyszer az ispotályosoknak kirendelt húsok egy kis hajdinával, tésztaival, köleskásával vagy borsóval, sóval egészségesen s jól készítve kiszolgáltasson.

(27-szer) Kötelelességgé tétetik a várnagnak, hogy az ispotályos rabok állapotját mutató Orvosi Táblás Jegyzéket, melyet az orvos vezet, törvényszék alkalmával az Ügyészi hivatalnak naponként beadja, hogy abból kitessen, hogy kiket lehessen a törvényszék eleibe állítani, egyéberánt pedig, hogy naponként rendesen való orvosi ellátások bízonyíttassék, azon jegyzéket központi főbíró, s alispány uraknak minden hónapban legalább kétszer bemutassa. Hogyha kívülről a rabok ispotályába tisztviselő urak által valaki gyógyítás végett beküldetne, azt ugyan bevegye, de annak további alkalmaztatás végett a Nemes Vármegyének ez eránt költ különös rendeléséhez képest központi főbíró úrtól utasítást kérjen. A nemes rabok az ítélet előtt a törvényszéknek 1826-dik esztendő november 20-án

35 1013/1827. II. 3. A Vármegyéhez a börtönben és börtönkórházban tapasztalt rendellenességekről, két rabnak a börtönkórházban át megszökésével kapcsolatosan kiküldött vizsgálóbizottság jelentésére hozott intézkedés.

Az idézett rész kizárólag az egészségügyi vonatkozásokra korlátozódik. Fekete Mihály (1781–?) az esetet követően 1855. október 17-éig magánorvosként tovább dolgozhatott a városban. A tömlöcispotály 1828 és 1832 között a megye legnagyobb „beteg-ellátó” helye volt.

603-dik szám alatt költ végzés következtetésében, várnagy által a már meghatározott árszabás szerint foglak tartatni, az ítélet után pedig, amint ennek értelme rendeli, hozzátévé, hogy a nemes rabok tömlőceiben más rabok ne tétessenek.”³⁶

Hiába voltak az előírások, a nagy építkezések lezajlását követően (ugyanakkor épült az új vármegyháza is, a korabeli források szerint több mint két és fél millió téglát készítettek a fogvatartottak, akiknek száma ebben az időben különös módon megnövekedett), amikor már nem volt szükség a munkaerő fizikai erőnlétének megőrzésére, a vármegye jelentős mértékben szigorította a rabtartást. Nagymértékben romlott az „étkeztetés”. A helyzet olyannyira kritikussá vált, hogy az 1837. januári megyegyűlésen Csorba József előterjesztette hivatalos kívánságát, miszerint a beteg, főként skorbutban szenvedő rabok számára „jobb eledelek főzése engedtesse”. Ennek ellenére a nemes vármegye határozata az volt, hogy az „egészséges raboknak más, mint jó rozskenyér és víz ne adasson, a beteg rabok pedig elkerülhetetlen szükségben kapjanak meleg levest”. Részükre esetenként, orvosi javaslatra „jó herbaté” is adható volt.

A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján Csorba többször is felhívta a figyelmet a káros gyakorlat veszélyeire, de a börtönbeli viszonyok nem változtak. Előrelátása 1844-ben beigazolódott, a kitört tifuszbajrányban nyolcvan rab és öt börtönőr halt meg. Ennek hatására minden rab ténylegesen megkapta a külön szalmazsákot, pokrócot, heti mosással egyenruhát, rendes táplálást, heti kétszeri fürdést és a napi két óra sétálási lehetőséget.

Egy kimutatás szerint 1849-ben a „börtönkórházban” egyidejűleg tizenkét beteg számára volt elhelyezési lehetőség, a felvettek száma ebben az évben 62, közöttük hét férfi elmebeteg. Ez utóbbiak megoszlásáról, hogy mennyi volt közülük a „civil” és mennyi az elítélt, nincs adatunk.

1850 júniusában kelt Talián János megyefőnök levele báró Augusz Antal kerületi főispánhoz az orvosi állások betöltése tárgyában: „[...] Megyénk kebelében az orvosi kar a megyei főorvossal és minden járásban egy-egy járásorvossal van ellátva. Egyedül Kaposváron a fogházat és törvényszéket ellátó orvos hiányzik, mely kötelezettségét azonban pótolja. Jelenleg ezt a helyet egy polgári orvos ideiglenesen látja el. Minthogy azonban a megyében jelenleg kitanult orvosra – kit óhajtanék a székhelyre egyet szerezni – reményesgünk van, hogy a kitűzött célnak megfelelő fogunk tudni kapni, ki mikor is magát jelenteni fogja, folyamosunk el fog küldetni.”³⁷

Az ideiglenes polgári orvos, Szigethy Mihály³⁸ „kiszegítő minőségben” 1851. április 24-ig látta el a feladatot, amikor dr. Hoffer József orvostudort központi orvosnak és egyúttal a fogház felügyelő orvosának nevezték ki. Csorba augusztus 13-án jelenti: „[...] A rabok kórházát részleteiben is a leltára szerint átadván, őtet a teendőibe bevezettem.”³⁹

Úgy tűnik Hoffer számára a Csorba általi „bevezetés” nem volt egyértelmű. A megyefőnöktől kéri kötelességeinek pontos leírását, mert a vágóhídi húsvizsgálatok elvégzését nem tartja feladatának. Vizszoautasítja a kivégzések alkalmával kötelezően előírt orvosi jelenlétét, kéri más orvos kirendelését, mert az irat megfogalmazása szerint „Mózes vallású lévén ez a ténykedés számomra nem lehetséges”. Szót emelt a kézre és a lábra helyezett rozsdás bilincsek okozta fekélyek és egészségkárosítás miatt: nem sok eredménnyel.⁴⁰

Az 1853 évi saját kezűleg készített kimutatását elemelve, további kutatást indokol az abban megjelenő fekvőbetegek irreálisan nagyra tűnő létszáma, amelyhez a börtön/börtönkórház alaprajzában és tényleges ágyszámának ismerete elengedhetetlenül szükséges lenne.⁴¹ (1. táblázat)

A vármegye a börtönviszonyok vizsgálatára bizottságot hozott létre, amely végül összegezeként kimondta:

„A rabok bűnösök,
a börtön nem kórház,
a rabok a szükséges egészségügyi feltételekben részesülnek,
a fekhelyeik olyanok, amilyent érdemelnek [szalmazsák a nyirkos földön. G. F.],
a béklyók és más fenytőeszközök nem nélkülözhetők,
a betegek élelmezése ellen panasz nem merült fel,
a börtönvezetőség a betegek számára mindenkor teljes gyógykezelést és ápolást biztosít.”⁴²

Hoffer 1860-ig látta el feladatát, őt Németh Károly központi és törvényszéki orvos követte. Jelentésében ő is kifogásolja börtönélelmezést, a tisztálkodási lehetőséget és a cellák tisztaságának állapotát, azok javítását kéri. Igényli, hogy a börtön kapjon borbélyt, aki a rabokat hetente kétszer megborotválja, emellett köpölyözést, vérlebocsátást, fekélykezelést és beöntéseket végezne általános vagy egyedi díjazásért.

38 Szigethy Mihály (1810–?) szülész és sebész-mester a szabadságharc alatt a vasi zászlóalj orvosa volt, százados. Lefokozták és egyévi várfogságra ítélték. Innen visszatért Kaposvárra, szülővárosába. Rövid „kiszegítői” szolgálatot követően a mernyei uradalom orvosa lett. Nem volt rokonságban a későbbi hasonló nevű kórházigazgatókkal.

39 Hoffer József (1811–?) a szabadságharc idején a Somogy megyei nemzetőrség törzsorvosa, előtte 1846-tól Kaposváron magánorvos. Orvostudor, sebész, szülész, szemész képesítéssel rendelkezett.

40 2890. és 3429/1852 sz. beadványok. BMKG. 11. doboz.

41 Beteglétszám kimutatás a Kaposvári Rabok Kórházának 1853-iki január 1-től ugyanazon évi december utolsójáig. SML. Bodosi Mihály iratai.

42 U. ott

36 Berta, Gy.: 2002, 328–329. A rendtartás 36 pontot tartalmaz.

37 425/2610/1850. BMKG. 11. doboz.

1. táblázat. Beteglétszám kimutatás

Hónapok száma	Rabok száma	Fekvőbetegek		Járóbetegek	Összesen	Uralkodó betegségek
		Maradtak az előző hóról	Új felvétel			
január	332	17	52	26	95	hurutos - csúzos lobok
február	348	18	36	55	109	skorbut
március	310	13	39	50	102	skorbut
április	320	13	35	48	96	hurutos lobok
május	331	17	37	49	103	hurutos lobok
június	334	18	33	51	102	epés lobok
július	314	20	41	40	101	epés lobok
augusztus	303	15	38	33	86	váltóláz
szept.	300	16	42	36	94	váltóláz
október	294	11	35	18	64	váltóláz
november	270	9	21	39	69	hurutos lázak
december	269	13	30*	43	86	hurutos és csúzos lobok

* maradt az év végén 16

Kitér a fogeredetű gyulladások gyakoriságára, és vizsautasítja azt a vélekedést, miszerint a rabok jelentős része szimuláns, mert „aki kívülről szemléli a helyzetet, könnyen kimondja ezt, de aki nap mint nap köztük jár, látja, hogy a rossz körülmények miatt sokkal könnyebb megbetegedni”. Télen olyan hideg van, hogy „a rabok lehelete a plafonon jegesedés gyanánt csapódik ki”. Panaszolja, hogy orvosi véleményét nem veszik figyelembe, pedig az embertelen körülmények miatt meggyomorodott emberek – esetleg szabadulván – újabb terhet jelentenek a hatóságoknak. A rabtartás körülményeinek kis javításával sokkal többet lehetne megtakarítani, mint amennyibe az kerül.⁴³

Az alispán ezt követően megrovásban részesíti, azzal az indokkal, hogy nemes ember létére olyan dolgokba ártja magát, ami nem feladata.

Kozma József akkori vármegyei főorvos ezzel közel egyidejűleg írja a Vármegyei Bizottmánynak: „Ami a rabok kórházát illeti, itt is többrendbeli hiányosságot találtam, de okait fel nem fedhetem, mivel azok még a régi rendszerben látszanak fenekleni: e tekintetben tehát alázatosan kérem a Tekintetes megyei Bizottmányt, méltóztassék egy küldöttséget kinevezni, mely a hiányokat, azok okait kipuhatólná, s a javítására cél-szerű eszközöket és módokat a jövő gyűlésben a Tekintetes Bizottmánynak előterjesztené.”⁴⁴

Úgy tűnik, az ő fellépésének már lett következménye, mert a vármegye választmánya 1861. április 30-án a következő határozatot hozta:

- 1.) A rabkórházat vissza kell állítani eredeti helyén, és korábbi ágyszámával [12 ágy G.F.] kell azt működtetni.⁴⁵ Felszerelése a központi orvos által kért 12 szalmazsák, 24 lepedő, valamint pokróc. Szappan vásárlása a vármegyei pénztár terhére engedélyezett.
- 2.) Az érvágások és köpülőzések végzésére kért borbély alkalmazását a vármegye nem engedélyezi, annak elvégzése az orvos feladata.
- 3.) A rabok vizsgálatáért esetenként 10 krajcár vizsgálati díj illeti meg az orvost
- 4.) A működéshez kért műszerek, fecskendők, boncszerek beszerzéséről gondoskodni kell [Mennyiségükről, összetételükről nincs adatunk. Betoldás tölem. G. F.]
- 5.) A berendezés és az ápolási cikkek beszerzésére 70 ft.-ot engedélyez a megye gyűlés, az oltóanyagra kért összeget (7.80.ft) elutasítja, mert azt ingyen kapja az orvos.”

1861-ben rendelkeznek arról, hogy a rabok évente kétszer gyónhatnak és áldozhatnak.

Két évvel később kelt az a Helytartótanács által kibocsátott rendelet, amely a börtönökkel, a rabtartással, a rabok munkára foghatóságával és az érte járó bérrel kapcsolatos részletes és az egész országra egységesen érvényes (az adott kor körülményei között humánusnak és előremutatónak mondható) szabályozást tartalmazta.⁴⁶ Ahogy a „nagy kórház” a következő években egyre inkább meg tud felelni rendeltetésének, úgy csökken a börtönkórház jelentősége, és apadnak vele kapcsolatos forrásaink.

43 Dr. Németh Károly (1835–1885) sebész, szülész, szemész szakorvos. 1862 óta kaposvári járásorvos, 1877-től vármegyei főorvos. 1877-ben létrehozta a Kaposvári Népkört, és nagy természetbarátként – tudomásunk szerint elsőként – „Somogy-járó” túrákat szervezett. Jelentése 1261/a/1861 számon, u. o.

44 SML. Bodosi Mihály iratai

45 Ismét feloldhatatlan ellentmondással találkozunk, ha összevetjük ezt a rendelkezést a Hoffer-től származó, az előzőekben már bemutatott betegforgalmi jelentés számaival.

46 Somogyban életbe léptetve 1863. július 29-én. 2541/1863. BMKGY. 21 doboz.

Köztes időszak

Csorba már 1849–50-ben benyújtotta pályázatát a pesti helytartósági orvos-hivatalnoki állásra.⁴⁷ Miután kiderült, hogy sikertelenül, 1851. november 1-től, 34 évi megyei szolgálatot követően csalódottan nyugdíjba vonul, és családjához a fővárosba költözik.

Távozását követően a kórházi feladatokat Töltényi látta el. A megyei főorvosi feladatok ellátására Pfeiffer Mihály⁴⁸ marcali járásorvos kapott megbízást. Hochreiter megyefőnök a soproni kerületi főispánhoz írott levelében szorgalmazta Pfeiffer végleges kinevezését.

„Mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a megyei physicus állás betöltésére intézkedést tenni szíveskedjék.

A megyei physicus teendőket 1851. november 1-jétől dr. Pfeiffer Mihály, a marcali járás orvosa látja el, aki más esetekben korábban is több ízben mint helyettes működött betegség vagy a megyei physicus távolléte esetében.

Bizonyos azonban, hogy bármilyen nagy igyekezet mellett sem képes senki tartósan e két feladatot egyenlő eredményességgel ellátni sem fizikailag, sem pedig morálisan azért, mert a terület túlságosan nagy, a feladatok pedig állandóan nőnek.

Pfeiffer dr. ugyan nagyon igyekszik minden lehetőt megtenni, mégis Marcalihoz van kötve a családja és háztartása miatt, melynek felszámolása jelenleg ilyen bizonytalan viszonyai miatt nem várható el.

A közigazgatás szempontjából pedig nagyon fontos volna, hogy a megyei fizikus a közigazgatási központban lakjék, és közvetlen kapcsolatot lehessen tartani vele minden ügyben, nem úgy, mint jelenleg, amikor oly nagy távolságból kell intézkedést tennie vagy arra várni.

Ezért kérjük főispán Urat, hogy őt kinevezni méltóztassék.

Pfeiffer dr. 11 éve járási orvosként általános megelégedésre működik a járásban, és mint helyettes mindenkor korábban is és most is kifogástalan jártassággal látta el ügyeit.

Politikailag teljesen megbízható, s az elmúlt forradalom, lázadás idején, noha abban a körzetben élt és szolgált abban az időben, mégis távol tudta tartani magát abban való részvételtől, és visszavonultan végezte a munkáját, sőt félreállított személy volt.

Mindezek alapján kérem Nagyméltóságodat, hogy ebben az ügyben minél előbbi döntést hozni a megye egészségügyének zavartalan irányítása érdekében megtenni szíveskedjék.

Kaposvár, 1852. április 9.

Hochreiter s. k.”⁴⁹

Pfeiffer nem sokat foglalkozott a kórház ügyeivel. Töltényi gyakorlatilag egyedül végezte az orvosi munkát. Mihelyt lehetősége nyílt rá, rendbe tetette a főorvosi lakást. A korábbi vélekedéseket, amelyek szerint az anyaeépület betegellátó részén végeztetett jelentős átalakításokat, az utó kutatás nem tudta igazolni.⁵⁰ Kimutatása szerint ezekben az években a beteglétszám a következők szerint alakult (zárójelben Bodosi Mihály által 1996-ban közölt összesített éves adatok.)⁵¹ (2. táblázat)

2. táblázat.
Beteglétszám alakulása 1850-1855 között

Év	Töltényi jelentése szerint „felvétetett”		
	szegény	fizető	összesen
1850	32	6	38
1851	70	22	92
1852	61	49	110
1853	70	30	100 (160)
1854	71	43	114 (224)
1855	94	159	253 (370)

47 Legrosszabb esetben: „die Stelle des Pesther Districts Medizinal Rathes”.

48 Pfeiffer Mihály (1812–?) marcali járásorvos volt. Csorba javaslatára 1851 és 1855 között megyei főorvos. Az idézett dokumentum ellentmond annak a korábbi, a somogyi orvosok szabadságharc alatti tevékenységét bemutató megállapításnak, miszerint 1848–49-ben a nemzetőrség megyei főorvosa volt.

49 2064/1852. Hochreiter Ambrus megyefőnök levele Hauer soproni kerületi főispánhoz a megyei főorvosi állás betöltése ügyében. BMKGY. 21. doboz. A tényekhez tartozik, hogy Pfeiffer nem szívesen hagyta volna el a lakóhelyeként is szolgáló Marcalit, a megyei főorvosi megbízást is csak vonakodva - utasításra - fogadta el.

50 1234/ 853 SML. A munkálatokat 1853 júniusában végezték el: kicseréltetett nyílászárókat, új zárat szereltetett fel. A költségek egy kisebb hányada jutott az istálló zsuptetejének megújítására.

51 BMKGY. 14. doboz. A Töltényi és a Bodosi által közölt adatok közötti ellenmondások feloldhatatlanok. Bodosi, M. (szerk): 1996, 6

II. A nagy változás időszaka. Az 1855–1859 közötti évek eseményei

Egy meghatározó személyiség: Wehle Ferdinánd⁵²

1854-ben a vármegye vezetését Hochreiter Amburstól a Pécsről érkező Szalay Nikodém helytartósági tanácsos vette át. Az új megyefőnök – szembesülve a kórház hatalmas adósságállományával és vele szemben az ápolás behajlatlan kintlévőségeivel – vizsgálatot rendelt el, amely egyaránt érintette Pfeffer megbízott megyei főorvos, Töltényi kórházi orvos és Talián Lázár kórházgondnok személyét.⁵³ Pontos kimutatást követelt a vármegyei kórházi alapítvány helyzetéről, a befizetők és a még adóssallevéllel rendelkező felajánlók tételes jegyzékét kérte. Elvárta a kórház 1854. évi elszámolását és az azzal kapcsolatos jelentéseket. Láta a „kikényszerített” ideiglenes megyei főorvosság hátrányait. Végleges megoldást kívánt, ezért az ügyeket felelősen és szakértelemmel kezelő személy kinevezését kezdeményezte.

A kolerajárvány kitörése felgyorsította az események menetét. A Baranyában már elismerésnek örvendő Wehle Ferdinánd járásorvost utasították, hogy 1855. augusztus elsejével mint „kolerabiztos” kezdje meg Somogyban a védekezés irányítását, egyúttal a megyei főorvosi kinevezés folyamatát is megindították. Kinevezésének pontos időpontjáról a kórház történeti gyűjteményben nincs dokumentum.

Az 1820. augusztus 20-án Reichenauban született Wehle Ferdinánd Alajost 1845 júliusában Bécsben avatták orvosdoktorrá. Két évvel később került Magyarországra, Mohácsra, ahol a megüresedett járási sebészorvosi állást tölthette be. Már ekkor kitűnt szerteágazó érdeklődésével, szervezőképességével, amint arról egy hivatalos bizonyítványból értesülünk: „Dr. Wehle Ferdinánd Úr nemcsak rendes orvosi te-

endőit, mint rendőrségi, törvényszéki, kórházi s mint szegények orvosa látta el mindenkor pontosan, hanem a mohácsi járásban kiűtött marhadög sikeres elfojtását nagy részben buzgalma és ügyességének lehet tulajdonítani, s melyeknek folytán e hivatal ezen a helyen is tökéletes megelégedettségét nyilvánítja.”⁵⁴

A széles érdeklődési körű, német anyanyelvű orvos, aki a magyaron túlmenően az angol, olasz és latin nyelvet is tökéletesen beszélte, új hazájához, környezetéhez asszimilálódva élte életét. Tudományos érdeklődésének dokumentuma a Sopronban megjelent Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarnban publikált értekezése a váltólázról (Über das Wechselfieber, 1856). Dr. Bodosi Mihály egy más témát feldolgozó írásában további részletezés nélkül Wehle tudományos közleményeinek számát 19-ben adja meg.⁵⁵

Segíteni kívánta a magyar orvospépzést, erről tanúskodik az a „Nyílt levelek” címet viselő javaslata, amely a báró Eötvös József közoktatási miniszter által 1848 májusában kezdeményezett egyetemi reform tárgyában keletkezett. A IX. „levélből” (fejezetből) álló tanulmányból szükségesnek tartom néhány olyan gondolat idézését, amely a továbbiakban bemutatandó somogyi működése során mindvégig meghatározta munkásságát.

„Az orvos az által különbözik minden más honpolgártól, hogy a kormány bizodalma által ezeknek java kezeiben adva van, és pedig úgy, hogy a reá bízott kinccsel, a polgártársai egészségével maga belátása és maga akaratja szerint bánhat. A kormány elvében foglaltatik tehát, hogy minden okleveles orvost tökéletes orvosnak tartson, és ennél fogva minden kezdő orvost hivatására tökéletesen kiképezzen. De mind a kormány, mind a közönség rendszerinti nézete arra szorítkozik: az orvosban a gyógyítót és legfőkébb a művészt látni, és a kormány megelégszik avval, hogy az orvost a többi honpolgárok közé oda teszi, mint minden más iparúzó, tőle azt várva, hogy tudományát a közönségnek eladja, és ettől cserébe a szükséges ellenszert nyerje; ennek természetes következménye, hogy legtöbbször csak a végett tanulják az orvostudományt, hogy ezt fejős tehénként mohósággal fejhessék, és ha eleget gyűjtöttek, az összekurált tőke kamatjából nyugalomban és kényelmesen élhessenek [...]. Azért nem szabad, mint közönségesen történik, a gyakorlati orvost a tudós orvostól elválasztani, mert csak a tudós orvos lehet valódi gyakorlati orvos. A kormánynak tehát nem szabad középuton járni, ha igazságosságot akar, neki csak tudós orvosokat, nem pedig félembereket nevelnie kell. Mostanig pedig csak igyekeztünk orvosokat nevelni, kik szükség esetében néhány betegség ellen évezredek óta gyakran csak hagyományosan kezűkhöz szolgáltatott gyógyszereket észbűl leírni és némi esetben használni is tanultak, és elfelejtették, hogy csak az, kinek szelleme az összes természet szabályait és életét magában foglalja, az emberi test szabályait és életet kikutatni és

52 Dr. Bodosi Mihály 1983-ban egy magánlevélben ezt írja: „Elkészültünk Wehle Ferdinánd dr. összes tudományos munkáinak összegyűjtésével. Javarészenben fénymásolatokban és fotókban gyűjtött anyag mintegy 120–130 oldalnyi kötet lesz, amelyhez még kb. 20 oldalnyi elemző-értékelő és életrajzi anyagot és mintegy 30 fénymásolt eredeti dokumentumot, irodalmi összesítőt és forrásanyag-gyűjteményt csatolunk. Az így összeállítandó kötet egy példányban megfelelő kötésben kerül könyvtárunkba.” Részlet Bodosi Mihály Varga Levente kórházigazgatóhoz írott leveléből. Autográf aláírással. BMKG. 111/6 doboz

A mű további sorsáról semmiféle információ nincsen, bár az elkészültünk befejezett tényre és rendszeres szerzőtársával, dr. Frankl Józseffel (1908–1994) közös munkára utal, mint ahogy arról sem, hogy az már ténylegesen megjelenésre érett állapotban volt-e, vagy még csak kézirat formájában létezett. Hiteles forrás alapján írhatjuk le, hogy Bodosi és Frankl viszonyát együttes munkálkodásuk utolsó szakaszában megkeseredés árnyékolta be. Halála előtt Frankl József valamennyi orvostörténeti kutatásokkal kapcsolatos jegyzetét és kéziratát megsemmisítette, amely Bodosi számára nagy veszteséget jelentett. Talán ezzel is magyarázható, hogy a Bodosi Mihály által szerkesztett, a kórház fennállásának 150-éves évfordulójára megjelentetett Jubileumi évkönyvben Wehle szerepéről, jelentőségéről csak érintőlegesen esik szó. Mindezek ellenére jelen sorok írója további olyan, ismeretlen körülmények között eltűnt, különböző témaköröket feldolgozó tanulmányok felbukkanásában reménykedik, amelyeknek egykori létezéséről – a Bodosi-hagyaték feltárásában előrehaladva – egyre határozottabban meg van győződve.

53 8730/XII.13 /1854/. BMKG. 6. doboz.

54 BMKG. 6. doboz. Kelte: 1851. március 28. Pécs.

Wehle 1849-ben a Mohács környékén állomásozó beteg katonák ellátására mintegy fél éven át működő kórházat állított fel.

55 Bodosi, M.: 1987, 158–165.

érteni képes, az tud orvosolni.[...] A kormány különös kötelességének tekintem, hogy az orvosok folytatólagos kiképzésükre [Wehle kiemelése!] a gyakorlati működésük alatt némi ügyelet szenteltessek, mert a gyakorlat engedelmeivel csak biztosíthatja magát az álladalom, hogy az orvos a tudomány igényeinek a mostani álláspontjára nézve megfelelt, de mivel az orvostudomány naponként fejlődésében továbbhalad, és gyakran néhány év után új alakba öltözködik, tehát elkerülhetetlen szükséges, hogy szinte az orvosok is magokat a tudomány ezen haladásának alávetessék.

Parancsoltassék meg, hogy egy vármegyének valamennyi orvosa egy szövetséghez valók, melynek nem tekintve hivatalos állásukat, csak a tudományos haladás célja. A megyei főorvos vagy más tudományos orvos legyen e szövetségnek elnöke, és a többi orvosok válasszanak magok közt oly férfiakat, kiket a különféle szakokra legalkalmasabbaknak tartanak. Ezenkívül kell két jegyző. Minden holnapban tartassék gyűlés, melyben élettantól, vegytanból, kórtanból, materia medicából, gyógytánból és sebészetből értekezések tartatnak. Egyszersmind minden gyűlésből tűzessék ki egy kérdés, melyre minden orvos a következő gyűlésen feleletet bemutasson, új eredmények vagy a jobb kidolgozások a magasabb orvoshatóságnak beküldesének, valamint a jegyzők is kötelesek legyenek a szóbeli értekezések érdekesebb eredményeit írásba foglalni és szinte a magasabb hatóság elé betérjeszteni. Ekképpen megtartatnak az orvosok szerénységben, és a kormánynak alkalma leszen a legalkalmasabb orvosokat a tartományokban megismerhetni, és magasabb célokra használhatni. Ha kezdetben ez ellen az orvosok sok mentséget előhozandnak is, mégis végre a kötelesség és a jó szellem diadalmaskodandnak. Nem kevésbé fontos és a kormány által el nem utasítható dolog az úgynevezett egészségi rendőrség felállítása; az alatt értem az orvosok összes tevékenységére való felügyelést, eddig legfeljebb az orvosok hivatalos állására volt gondunk, a főorvosok egyebet nem tesznek, mint az orvosi látteleket végbeinni, a himlőoltást eszközölni, szerencsétlen esetekről és járványokról jelentést tenni. Hogy mit csinálnak a többi gyakorlati orvosok, erről mit sem tudnak, és ha egyszer ebbe akarnak magokat avatni, akkor bizonyosan kellőképpen megharaptatnának. De az orvosokra nézve bizonyos fegyelmet kell felállítani, mely által gyakorlatuk és polgári életük ellenőrködés alá tétessék, mert ha minden üzlet, minden mű bizonyos felügyelésnek alá van vetve, miért kellene éppen az orvosok nevezetes karát, melyben egyönkénység vagy bátorság megjobbíthatatlan kárt okoz az egészségen és az életen, felügyelés nélkül hagyni [...]. Örülök, ha leveleim által a minisztérium figyelmét ezen éppen-éppen oly fontos tárgyra, az orvosok lelkére, az orvostudományra vezetem, mert azt hiszem, hogy mi az álladalomnak éppen annyival tartozunk, amennyit tőle követelhetünk, ha igazságosak akarunk lenni és szent hivatásunknak megfelelni.”⁵⁶

Kinevezését követően első útja Marcaliba vezetett, ahol Pfeffer járásorvossal megbeszélte a tennivalókat. Úgy vélem, ez a gesztus nemcsak hivatali elődjének, de a régi ismeretségnek is szólt, amely tíz évvel korábbra datálható. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1845-ben Pécsen megtartott nagygyűlésén mindketten részt vettek („rendes tagok” voltak), bár Pfeffert az orvos-sebész szakosztály, Wehlét az élet-tani-állat és növény-tani szakosztály névsorában tartja nyilván az eseményről kiadott „történeti vázlat”.⁵⁷ A vármegyén a korábbi években végigvonult kolera-járványok után a megfertőződött községek, a megbetegedettek és a halálos áldozatok számát tekintve 1855-ben kellett a legnagyobb veszedelemmel szembenézni.

3. táblázat.

Kolerajárványok Somogy megyében

A járvány éve	1831	1836	1855
Fertőzött községek száma	6	94	150
Megbetegedettek száma	392	8185	15 071
Meghaltak száma	146	1829	6071

A járvány lezajlásának és elfojtásának eseményeire nem térek ki, tudományos igényű, részletekre is kiterjedő feldolgozását dr. Bodosi Mihály elvégezte, tanulmánya hozzáférhető.⁵⁸

Wehle nem volt könnyű helyzetben, mert a korábbi évek tapasztalatai a szükséges határozottságon túlmenően az intézkedések következményeivel is szembenézésre kötelezték. Amint Balázs Péter megállapítja: „Paradox módon 1830–31-ben, az első nagy kolerajárvány idején sem az egészségügyi közigazgatás jogi szabályozása került előtérbe, pedig az új járvány a pestisre emlékeztető százezres nagyságrendű pusztítást végzett az ország népességében. Kétségtelen, hogy a Helytartótanács gyorsan cselekedett, és 1830. december 28-án az ugyancsak Lengyelország felől betörő vésszel szemben lezáratta az északi határokat. Ezt követően azonban a járványügy empirikus dogmatikája alapján begyakorlott módszerek, amelyek

Wehle Ferdinánd. t. n. Baranya V. gye járásbéli orvosa, több tudós társaság rendes tagja. A hivatkozott részletek: VI. és IX. levél. Fel kell figyelni arra, hogy a tervezet március 15-ét követően, tehát már a magyar szabadságharc idején keletkezett. A Wehle név írásmódja több változatban ismert, közleményünkben a Bodosi Mihály Kórház-történeti Gyűjteményben fellelhető saját kezű aláírásainak alakját követjük.

57 Magyar Orvosok és Természetvizsgálók hatodik nagygyűlésének vázlata és munkálatai. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Levéltár: a VI. vándorgyűlés iratai. I. Fond 2.3. tagnévsor.

Kiemelem, hogy Wehle tudományos érdeklődése korán megnyilvánult, mert ebben az évben avatták orvosdoktorrá a bécsi egyetemen, ekkor még ott is lakott. Kapcsolata a magyarokkal tehát régi keletű, ez a tény is magyarázza életpályájának alakulását. A megyei körorvosi hálózat kiépítése során az előkészítő munkában igénybe veszi Pfeffer „helyismeretét”, megerősíti járásorvosi tisztségében, körorvosi területet kap, és felkéri, hogy a megyei ügyek intézésében legyen segítségére a továbbiakban is. 7698./1857. BMKGY. 19. doboz.

58 Bodosi, M.: 1996, 113–143.

56 Antall, J. – Harkó V. 1971, 173–185.

A reformtervezet eredeti címe: Nyílt levelek a magyar közoktatási Minisztériumhoz az orvosi tudomány tanításmódjáról. Írta: dr.

hosszú évszázadok tapasztalata alapján a pestis kór-élettanához alkalmazkodtak, szükségszerűen rosszul vizsgáltak egy teljesen más természetű epidémia ellenében. A személy- és áruforgalom leállítását nem szabott gátat a tömeges halálozásnak, viszont a következő mély nyomor és éhínség meghaladta a lakosság tűrképességét. Parasztlázadások törtek ki, amelyek nem a közegészség- és járványügy tehetetlensége ellen irányultak, hanem elsősorban a mezőgazdasági népesség gazdasági és szociális helyzetének tarthatatlanságára hívták fel a figyelmet. Történelmileg csak az 1867-es kiegyezés után érett meg a helyzet egy átfogó közegészségügyi törvény megalkotására.⁵⁹

Történelmi azon a véleményen volt, hogy a járványban megbetegedetteket a kórház ne fogadja be, mert a város köteles lenne járványkórházat fenntartani: álláspontját a kórházi bizottság is támogatta. A betegek ellátása így Bergel József⁶⁰ városi orvos feladata lett, aki egy nagyobb házat béreltetett ki, s azt átalakítva, szalmazsákokkal telerakatta, hat ápoló felvételével a kórháztól távol, a város másik felében, a Kanizsára vezető út mentén ápolta a betegeket. Ez az ellátó hely mintegy három hónapig működött.⁶¹

Az új főorvos jól kezdett, mert a kolera leküzdését követően valamennyi koleraorvos járandóságát azonnal és hiánytalanul kifizette, ami szokatlan dolog volt abban az időben. Kijelentette, hogy minden körülmények között teljesíti kötelezettségeit, de ugyanezt elvárja az orvosoktól is.

A szegénybeteg-ellátást első ízben 1723-ban szabályozták, amikor is kimondták, hogy minden város és község köteles gondoskodni saját szegény betegeiről és öregeiről. A költségeket már 1836-tól a közigazgatási kiadásokhoz csatlakozva, a házi pénztárakból fedezték, ami csak 1850 végén változott meg, amikor a házi pénztárak feloszlását követően az újonnan felállított megyei adópénztárak által kezelt hadi- és háziadó-bevételekből, majd az egyenes adónemekből fedezték azokat. 1851-től a költségeket az újonnan létrehozott országos alap fizette, de csak az ellátottak hiteles szegénységi igazolása esetében. A 6382. számú cs. kir. belügyminiszteri rendelet (1855. március 6.) megjelenésével az állam először avatkozott be közvetlenül a kórházak működésébe.⁶² Kötelezővé tették mindazon gyógyító intézmények összeírását, amelyek épületeik, felszereléseik tekintetében alkalmasak lehetnek „közkórház” minősítésre. Ennek nem volt feltétele, hogy ténylegesen ki rendelkezik (kincstár, megye, járás, alapítvány) a tulajdonjoggal. A közkórházakat szabad ágyaik függvényében kötelezték minden náluk jelentkező beteg felvételére, cserébe állami garanciát kaptak a szegény betegek ápolási költségeinek megtérítésére még abban az esetben is, ha a kerületi „országos

szegénybeteg-ápolási alap” kiürült. Ennek ellenére a gondok később is megmaradtak. Wehle igazgatása alatt végig küszködött a központilag meghatározott, elégtelen térítési díjakkal.⁶³

A központi kórházügyi szabályrendelet egy évvel később (26.641/1856. december 4.) jelent meg.

Ennek értelmében:

- 1.) A közkórház valóságos beteggyógyintézet (tehát nem csak ápoloda).
- 2.) Helybelieket és idegeneket (külföldieket) egyaránt fel kell venni, nem szelektálhat.
- 3.) Az ápolásért központilag meghatározott díjat szedhet (gyógydíj-tápdíj).
- 4.) Kintlévőségeit hatósági úton érvényesítheti.
- 5.) Kiadásairól, bevételeiről részletes és tételes számadást kell vezetnie.
- 6.) Közigazgatási hatóság felügyelete alatt kell állnia, amely kiterjed az igazgatásra is.

Az egyes pontokban felsorolt alapelveket – itt most nem részletezendő – további szabályozás határozta meg. Ezek közül külön is kiemelendő a helyileg eltérően értelmezett gyakorlat miatt megjelent 10.946/1857. április 10. BM-rendelet, amely kimondta:

- a.) a térítési díj a betegre tett költséget fedezze, de ennél nagyobbra ne terjedjen,
- b.) egy gyógyintézetben ápolat valamennyi betegre nézve ugyanannyi legyen,
- c.) a helyi viszonyok és a betegápoláshoz szükséges kellékek változásakor indokolt esetben újra megállapíttassanak, de az állandóságra ügyeljenek,
- d.) valamennyi költséget (ápolás, bérek, állagfenntartás, beszerzések, fűtés, világítás stb.) tartalmazzanak.

Ambrózy 1857. május 9-én kelt Előírások az összes Megyei hatóságoknak, Székes Bíróságnak és a Soproni előjáróságnak⁶⁴ című utasításában részletesen szabályozza a fennhatósága alatti területen követhető eljárásokat, amelyeket a kaposvári kórháznak is követnie kellett. Az előírt feltételek teljesülése alapján a Helytartótanács 1859. augusztus 15-én, a BM 4564. sz. rendelete alapján (Sopronnal és Szekszárdal egyidejűleg) a kaposvári alapítványi kórházat nyilvános kórházzá minősítette át.⁶⁵

A már korábban (1859. április 13) meghatározott térítési díjak Wehle okfejtése szerint nem elegendőek a zavartalan működetés biztosítására, ezért kéri a módosítását.⁶⁶

59 Balázs, P.: 2004, 104.

60 Bergel József (1799–1884) sebész, szülész szakorvos. 1836-ban az első zsidó orvosként kapott engedélyt a városban való letelepedésre. Publikált a Zeitschrift für Natur- und Heilkunde című orvosi lapban

61 Bergel, J.: 1877, 40–41.

62 Kiss, L.: 2005, 49–121.

63 A megváltoztatásra vonatkozó kezdeményezései eredménytelenül zárultak. 904/1861. BMKGy. 14. doboz.

64 Báró Ambrózy Lajos (1803–1890) belügyminisztériumi osztálytanácsos. 1873-ban kelt emlékiratai kéziratban maradtak. (V.ö.: Vasárnapi Ujság 1898. 45. évf. 31. szám, 530–531.) A hivatkozott Előírások a Függelékben kerülnek közlésre: 1./ számú dokumentum.

65 Z/21538/1859. sz. alatt BMKGy. 14. doboz.

66 A Függelékben közölve: 2./ számú dokumentum. A forráshiány és működtetési fedezet elégtelensége a továbbiakban is része marad a kórház történetének.

Elkészíti a kórházi szabályzatot, amely a kórház működtetését, az alkalmazottak feladatait meghatározó első szabályozás.⁶⁷

1855-ben a kórházi bizottság és Tallián Lázár eszperes, kórházi gondnok támogatásával kéri a megyefőnököt, hogy a Wágner halálával megüresedett kórházi másodorvosi állást ismét betölthesse. Engedélyt kapott, hogy az általa javasolt Huber Mihályt kiegészítő sebészként, 1856. január 15-én egyelőre hat hónapos próbaidőre kórházi állományba vegye, majd annak alapján 1856. július 19-én véglegesíthesse.⁶⁸

Jó döntést hozott, mert ezt követően Huber 34 évig a kórház alkalmazottja maradt. Érdekes és indokait tekintve feltáratlan esemény, hogy a helyi járásorvos halálát követően Wehle Csurgóra küldi Töltényt, aki vonakodik az állást betölteni, de végül is késedelmesen, 1856. február 14-én elfoglalja azt. Rövid ideig marad, mert a következő év július 2-án, a körorvosi hálózat kialakítása során – ugyancsak Wehle javaslatára – kinevezik Kaposvárra városi orvosnak, egyúttal a „kiskórház” felügyeletével is megbízzák.⁶⁹

A kórházban ápolott betegek létszámával kapcsolatos adataink ellentmondásosak, közlésüktől el kell tekinteni.⁷⁰

Wehle még megéri a kórház nyilvános közkórházzá minősítését, „orvosi és sebészi” osztállyal, 36 ágygal, 4 elmebeteg felvételi lehetőségével. Hosszú betegeskedése alatt a helyettesítését Huber és Töltényi látták el, de az irányítás Töltényi kezében volt, aki városi orvosi munkái mellett ellátta a megyei főorvosi és a kórházorvosi feladatokat is. Az engedélyezett létszám egy-egy első és másodorvos, egy pénztáros, két férfi és egy női ápoló, egy házmester. Az étkezést szerződésbe adták, a mosást a házmester felesége vállalta.⁷¹

A Wehle halálakor (1860. április 14.) kiadott gyászjelentésből egyértelműen kitűnik, hogy ő az első, akinek kórházigazgatói titulusát a hatósági orvosi tisztségével azonos értékűnek lehet tekinteni: „Director des allgemeinen Krankenhauses zu Kaposvár”. Az elődei által korábban aláírt dokumentumokon nem találkozunk a „Spittaldirector” jelzéssel, ezt csak Wehle kezdte alkalmazni.

A kórház történetének első évtizedeit Szigeti Gyula János kinevezéséig (1870) végigkíséri az ágyak számának bizonytalansága, amelyről a fellelhető források is ellentmondó adatokat tartalmaznak. Példaként megemlíthetjük, hogy ezen a téren a központi kiadványok sem nyújtanak megnyugtató megoldást. Linzbauer Xaver Ferenc a Codex sanitario-medicinalis Hungariae-ban a kaposvári kórház ágyainak számát (1859-ben) harmincban adja meg. Grósz Lipót tíz évvel később kiadott könyvében ugyanez már százra növekszik.⁷²

Wehle, a kórházigazgató

A következőkben összefoglaljuk Wehle Ferdinánd kórház-igazgatói működésének a Bodosi Mihály Kórház-történeti Gyűjteményben fellelhető dokumentumait.⁷³

- A kórház részére szükséges sebészeti műszerek beszerzésére javaslatot készít, részletes felsorolással, darabszám és típus szerint (a lista hetven tételt tartalmaz).
- A kádfürdők mellett zuhanyozót kíván beszerezni és felállítani („mert ez a korszerű”), intézkedik a megrendeléséről.
- Tervezi apáca ápolónők letelepítését. Tárgyalásokat kezd a grazi Irgalmas-rend főnöknőjével, és elkészíti a szerződést. Szándéka nem valósul meg, mert a teljesülés feltételül szabott rendházépítésre nincs vármegyei fedezet. Az apáca ápolónők alkalmazása egyúttal kompromisszumos megoldást jelenthetett volna Töltényi álláspontjának feloldására, akinek véleménye szerint „erkölcsileg káros a nők megjelenése a kórházakban, hiszen elvonnák a betegek figyelmét a gyógyulástól, bujaság vágyát keltenék fel bennük”.⁷⁴
- Észleli a szifilisz betegek számának nagyfokú emelkedését, kijelenti, hogy minden esetet kórházban és elkülönítetten kell kezelni, mert különben eredménytelen a gyógyítás. Amikor Töltényt áthelyezi Csurgóra 1856-ban, annak felszabaduló lakásán létrehozza az első kizárólag nemi betegek elhelyezésére szolgáló kórtermeket. Ekkorra datálható az első pontosnak tekinthető adat a megye ebbe a csoportba sorolható megbetegedettjeiről, akiknek aktuális létszáma 355 fő. A nemek szerinti megoszlásról, valamint arról, hogy ebben az időben hány beteget ápoltak a kórházban ezzel a diagnózissal, nincs adatunk.⁷⁵
- Átalakítási munkák engedélyezésének kérelmezése a légcserre és a szellőztetés hatásfokának növelésére ablakvágással. (Csak az ügyirat száma ismert, az eredeti kérelem nem lelhető fel.)

67 Wehle kézírásával, eredetiben német nyelven. BMKGy.14. doboz. A Függelékben kerül bemutatásra: 3./ számú dokumentum. Köszönöm Nagy-Tóth Mária főmúzeológusnak (Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Kaposvár) az idézett, valamint számos további dokumentum kiolvasásához és a fordításhoz nyújtott segítségét.

68 Huber Mihály (1825–1890) a grazi egyetemen szerzett sebész-szülész mesteri oklevelet, később Bécsűj helyen katonarorvosi képesítést. 1852-ben katonarorvosként került Kaposvárra. Itt megnősül, majd ezt követően kilép a hadseregéből, és a városban borbély-sebészként működik. Mfi. 1856/3317., 5193/1586. BMKGy 14. doboz

69 A „kiskórház” orvosi teendőit 1846-tól Bergel József látta el. Felmérése: 1242/1857. október 10.

70 Töltényi, Bodosi és a Csánki Dezső szerkesztette Magyarország-monográfia „Somogy vármegye” kötetében Szaplonczay Manó megyei tiszti főorvos is közöl kimutatásokat.

71 Néhány „főzőasszonyi” ár: egy csésze tej 8 krajcár, egy tál leves 6 krajcár, a tészta étel 10 krajcár, közönséges étel (főzelék) hússal 18 krajcár. A vállalási árak értelmezéséhez szükségesnek tartom az etalonnak tekinthető korabeli vásárlóérték bemutatását: 1 mázsa búza ára 1851–1860 között átlagban 9 forint 27 krajcár körül mozgott. Az élelmezési szerződés: 5193/1586. BMKGy. 14. doboz.

72 Berend, E. 1967 ; Grósz, L. 1869.

73 Valamennyi hivatkozott dokumentum BMKGy. 14. doboz. Nyilvántartási számaik a bemutatás sorrendjében: a./: 1857/865., b./: 1857/10.700., c./: 1857/879., d./: szám nélküli dokumentumtöredék, e./: 4422/1859, f./: 1859/ Z3809/59D., g./: 1859/9378.

74 Flór Ferenc - Kossuth hadügyminisztériuma egészségügyi osztályának vezetője - a kórházi ápolási munkába a nőket teljes értékű munkatársként kívánta bevonni. Töltényi beosztottként szembe-helyezkedett ezzel a tervvel. Kovácsné T. Á.: 2007.

75 A nemi betegek megoszlása kórokok szerint: primer syphilis: 142, sekunder: 78, tertier: 28, blennorrhoea: 40, gonorrhoea: 39, condyloma: 28. Összes betegszám: 355. BMKGy. 11. doboz.

- f.) A kórház bővítését, a férőhelyek számának növelését javasolja
- g.) Kérelem iratsokszorosító beszerzésére, mert a Helytartótanács állandóan növeli az adminisztrációt. Indok: mentesülés a sok másolás alól.⁷⁶

Az orvosi könyvtár

Wehle a kolerajárvány leküzdése és a körorvosi rendszer kialakítása során megismerhette a megyében dolgozó egészségügyi személyzetet. Feltehetően észlelhette a területi széttagoltságból adódó kapcsolattartási nehézséget, az elszigetelődést, ezért 1856-ban előterjesztést nyújt be a soproni kerületi egészségügyi osztályhoz, annak engedélyezését kérve, hogy Somogy vármegye összes orvosa részére együttes értekezlet tarthasson. Elfogadhatatlan számára, hogy csak a főorvos ismerje a gyógyító hálózat tagjait, szükségesnek tartja az azok közötti személyes, szakmai-emberi kapcsolattartás meglétét. Ezzel egyidejűleg tájékoztató szándékkal megyei körkérdest bocsát ki, nyilatkoznak, hogy engedélyezés esetén akarnak-e orvosi társaság tagjai lenni.^{77,78} Nincs adatunk arról, mekkora volt a csatlakozási hajlandóság, de nem sokkal a gondolat megszűlését követően a hangsúly a szakmai továbbképzésre helyeződik, amelyhez elengedhetetlenül szükséges az orvostudomány legfrissebb eredményeinek ismeretét biztosítani képes könyvtár megléte, illetve annak rendszeres használata. Az alapokat Wehle megyébe érkezését megelőzően Csorba már lerakta, aki a megyéből való távozásakor, 1851-ben az akkor már két éve zárva tartó vármegyei könyvtár részére 264; egy leendő orvosi könyvtár alapjául 137 kötet orvosi; a csurgói református gimnáziumnak 64 klasszikus művet adományozott.⁷⁹

A kezdeményezés jelentőségére utal, hogy arról egy országos lap, a Vasárnapi Újság is tudósít: „Somogy megyében Dr. Wehle Ferdinánd egy orvosi könyvtár felállításán munkálkodik. Helyisége a kaposvári megyeházban fogna lenni. A résztvevők évenként 5 pftot fizetnének, s a könyvtárt szabadon használhatnák. Az érdemes Wehle úr dicséretes fáradozásainak sikeréről nemcsak nem kételkedünk, sőt biztosan

reméljük, hogy ez adott példát más megyékben is utánozni fogják.⁸⁰ Elkészíti a könyvtár működési szabályzatának tervét,⁸¹ amelyet – a csatlakozásra szóló felhívással és a már meglévő könyvek listájával együtt – a főszolgabíró útján valamennyi kerületi jegyzőségnek kiküldet: írásbeli visszaigazolást várva minden érintettől a felhívás megismeréséről. Gyűjteményünkben számos támogató visszajelzést őrzünk. Felajánlja, hogy a soproni Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn és az Orvosi Hetilap előfizetését magára vállalja, ezeken túlmenően további külföldi folyóiratok megrendelésére (anyagi lehetőségeik szerint) javaslatot kér. A szükséges engedélyek 1856 őszére megérkeznek, és – Bodosi adatai alapján – 82 szerző 152 kötetnyi állományával megnyílhat az Orvosok és Gyógyszerészek Könyvtára.

Bergel József Kaposvár 40 év óta című 1877-ben megjelent munkájában írja: „a legjobb műveket, felületes ellenőrzés folytán vagy megcsonkítva, vagy egyáltalán nem adták vissza, úgyhogy főleg Wehli [sic!] halála után az egész intézmény összeesett, s annak használhatatlan anyagai a mostani főorvosnál vannak”⁸² (aki a megállapítás keletkezésének időpontjában Szigeti-Gyula János). Bergel nem túlzott, mert az 1860-ban keletkezett kórházi leltárban mindössze 36 (!) meglévő könyv található. Egy a Bodosi Mihály Kórház történeti Gyűjteményben fellelt tételes lista szerint a Kaposvári Gimnázium tanári könyvtárában az 1890-ben felvett leltárjegyzékben 44 olyan mű szerepel, amely korábban bizonyíthatóan a Somogy megyei Orvosok és Gyógyszerészek Könyvtára tulajdona volt.⁸³ Összehasonlításképp: a budapesti Rókus-kórház 1834-ben készült leltárában 691 mű található, latin és német nyelven. Az is a tényekhez tartozik, hogy közöttük magyar orvosi mű mindössze hét volt.⁸⁴

Az első körorvosi hálózat kiépítése Somogyban

Wehle egyik maradandó érdeme, hogy létrehozta a megyében az első körorvosi hálózatot. Ez az alkotása megyei főorvosi tevékenységéhez kapcsolódik, ezért jelentőségének megfelelően – önálló tanulmányban ismertetjük azt.⁸⁵

III. A nyilvános közkórház (1860-1870 között)

Töltényi János

Wehle halálát (1860. április 14.) követően – 1860. május 5-én, ideiglenes jelleggel – Töltényt megbízták a kórházi „elsőorvosi” feladatainak ellátásával, amit nagyon jól felhasznált arra, hogy kórházvezetői szerepét erősítse. Ennek során:

76 Jelentés a kaposvári kórház működéséről. Melléklet. Iktatószám nélküli dokumentumtöredék. BMKGY.11 doboz.

77 Gracza, T.: 2008, 4. „A magyarországi orvostársasági élet kétféle: egyrészt tudományos, másrészt érdekvédelmi formában szerveződött. A vidéken sorra alakuló orvostársaságok általában mindkét feladat ellátását célul tűzték ki. Példának említhetjük az erdélyi (1833), a temesvári (1838), a nyitrai (1839), a miskolci (1839) orvosegyesületet. Jó néhányuk – a nyitrai, a szatmári, a temesvári – a Wachtel Dávid (1802–1878) által 1839. július 14-én az Orvosi Társaságban közzétett felhívás és alapszabály-tervezet kapcsán jött létre. A szabadságharc leverése egyben a magyar orvosegyesületi élet első fejezetének záró dátumává is vált.”

78 Kapronczay, K.: 1966, 161-183

A szabadságharcot követően az orvosi közügyek, az orvosi érdekvédelem megnyilvánulásának első tere az 1857. június 4-én útjára induló Orvosi Hetilap volt. Wehle érdeme, hogy az első között „érezte rá” az enyhülésre, és kész volt cselekedni az adott körülmények engedte keretek között. Ennek jelentőségét kiemeli, hogy ekkor még a magyar orvosok és természetvizsgálók évenkénti vándorgyűlései is (egészen 1863-ig) szüneteltek.

79 Bodosi, M – Gyarmati B.: 118.

80 Vasárnapi Újság, 1856. március 30

81 A gyűjteményünkben kézírásban, német nyelven található fogalmazvány (Gründung. Die Bibliothek der Somogyer Arzte) BMKGY.11. doboz

82 Bergel, J. 1877, 41.

83 BMKGY.11. doboz

84 Dóka K.: 1982, 148

85 Gáspár, F.: 2013, 33-49

- 1.) Véglegesen tisztázni kívánta a kórház státuszát a nyilvános jelleg megerősítésével és a független – önálló – igazgatás szükségességének elismerésével.
- 2.) Szükségesnek tartotta a kórház (kórtermek) fűtésének megoldását.⁸⁶
- 3.) Számos beadványt nyújt be a vármegyéhez a kiengesztelt kórházi gazdálkodás megteremtése érdekében. (Tanult a korábbiakból, mert 1854-ben ugyanezen okból már eljárás alá vonták!)
- 4.) Kinyilvánítja elkötelezettségét a körorvosi rendszer fenntartása mellett
- 5.) Lemond a városi orvosi állásáról, és beköltözik a kórházba.⁸⁷

Ugyanezen év végén önérzetesen folyamodik a végleges főorvosi kinevezés elnyeréséért:

„Méltóságos Főispán Úr!

Kérem méltóságos Főispán Urat, engem a jelenlegi kórházi főorvosi állásomban kinevezni szíveskedjék, annál is inkább, miután az 1848–49. években a M. Kir. Hadügyi Minisztériumban mint referens működtem, és ezért biztos állásomat, mint cs. kir. törzsorvos elvesztettem. Főképpen pedig azért, mert én ezen főorvosi hivatalt 5 esztendőn keresztül mindennemű díj nélkül becsülettel viseltem.

Kaposvár, december 20. 1860. Töltényi János orvostudor”⁸⁸

Várnia kellett, de végül is sikerrel járt, 1862. február 14-én függetlenített kórházigazgató lett.⁸⁹

Ausztria solferinói veresége alapjaiban rengette meg a neoabszolutizmus rendszerét. Az 1860. október 20-án kelt császári diplomát követően Magyarországon visszaállították az 1848 előtti kancelláriát és a Helytartótanácsot. Korlátok között működhetett az országgyűlés, de a pénzforgalommal kapcsolatos ügyintézésre, a had- és külügyre nem terjedhetett ki a jogköre.

A vármegye is visszanyerte önállóságát a kórház felett, amellyel eddig a Helytartótanács rendelkezett. Az összehívott vármegyei közgyűlésben olyan javaslat hangzott el az alapítók részéről, hogy a kórház régi (eredeti) státusza álljon vissza, és újra „Vármegyei Alapítványi Kórház” legyen. Ez egyúttal azzal a következménnyel járt volna, hogy a régi, nehézkes betegfelvétel ismét életbe lép, ami korlátozza a felvehető számát, mert a hat alapítványi ágyon túlmenően több fenntartására nincs fedezet.

A kialakult vitában Kozma József, a Wehlét követő megyei főorvos egyértelműen elveti az alapítványi fenntartást. Azonosulva Töltényi véleményével, annak „nyílt levelét” a döntéshozók elé tárja

„Nyílt levél a megyei bizottmányhoz
Somogyvármegye Kórházának nyilvánosságát elkerülhetetlenné teszi a syphilis.”⁹⁰

A kórházban az 1860-ik évben orvosoltatott 61 nőszemély és 99 férfi, összesen 160 egyén bujakórban. E helyett meg kell jegyeznem, hogy a nyilvános kórházgyekek hetenkint orvosi vizsgálat alatt vannak, és az egész 1860. évben csak 2 (kettő) volt közülük a kórházban, a többi 59 személy a szolgálati osztályhoz tartozik.

Mindenki tudja, hogy e szerencsétlenek ocsmány keresetüket piperére költik, semmijük nincs, s így magukat lakaikban orvosoltatni nem tudják, de a kórházi nyilvánosság eltörlése után a kórházba sem vétethetnek fel, miután abban csak 6 alapítványi ágy van, melyek az alapítók által nagyjából betöltve vannak.

A bujakór sem magától, sem a javosoktól meg nem gyógyul, s csak okszerű, orvos által a kór fokához mért rövidebb vagy hosszabb idő alatt, drága orvosi szerekekkel, jó ápolási és szigorú életmódszer által gyógyíttatik meg.

Ha tehát 50–60 inficiált nőszemély, ki magát szégyensége miatt privátim nem orvosolhatja, mint fellebb említém, a kórházba nem vétethet fel, de mindennapi kenyerét inficiált testével kénytelenítven megszerezni – át fogja mindenki látni – hogy e szerencsétlenek Somogy megye népesebb helységeit el fogják özönlíteni, s miután egy inficiált nő 5–6 egyént képes naponként megmérgezni, ezen ocsmány kór ki nem számítható mérvben fog a megyében terjedni, s pár év múlva be fog következni azon szomorú eset, hogy a legmorálisabb család sem fogja megóvhatni magát e rút és annyi gyászos következményt maga után hagyó ragályos nyavalyától.

És most kérdeném: ki fog ezért felelős lenni?

A jelen haladó civilisatio korában minden, bármely a kormánya formája: állam, város vagy község, e bujakór korlátozására kórházakat épít, létezőket tágit s dotál, de sehol sem olvassuk, hogy már létező kórház bezárassék, vagy a felvételt korlátozzák.

Hiszem Somogyvármegye intelligenciájáról, hogy a polgári és emberiség elleni bűntől e nagy megyét megmentendi, és a már létező, jól felszerelt nyilvános kórházat minden kitelhető áldozattal is fenntartandja.

Kaposvár, január 17. 1861.

Dr. Töltényi János
orvos-sebésztudor
a Kórház vezető-orvosa”

86 1860. július 15-én árajánlatot nyújtott be új kályhák felépítésére, amelyet a vármegye augusztus 15-én jóváhagyott. Az emeleti részen hét táblás, a földszinten az orvosi szobákba két zöldmázás gömbölyű kályhát rakatott. Saját lakásáról sem feledkezett meg: szobáiban és a fürdőben összesen ötöt helyeztetett el

87 Ezzel a lépésével érvényteleníti a Wehle által hozott, számára hátrányos rendelkezést, és értékes területet von el a bujakóros betegek gyógyításától.

88 Töltényi pályázata: 57/1860. Uo.

A különböző kórház történeti munkákban eltérő dátumokat találunk Töltényi kórházigazgatói kinevezésével kapcsolatban. Ennek oka, hogy a kórház vezetésének folyamatosságát bemutatni hivatott felsorolásokban már az „elsőorvosi” illetve megbízotti időszakot („vezető orvos”) is kinevezett kórházigazgatói működésnek tartják számon. Ez a „megoldás” - „praktikus okból” - nem csak Töltényi esetében érvényesül.

89 A megyei physicus továbbra is Kozma József maradt. Ettől az időponttól kezdődően a két funkció véglegesen elvált egymástól.

90 Kozma csak átmenetileg, 1860–1863 között volt megyei főorvos. Töltényi levele: 79/1861. BMKG. 19. doboz.

Kaposvár „katonaváros” volt ennek is köszönhető, hogy a nemi betegségek elleni küzdelem mindig kiemelkedő jelentőséggel bírt. Átfogóan: Récsei, B.: 1999, 311–341

A kérdés háromszor is (január, augusztus, november) szerepelt a vármegyei közgyűlés előtt, a kórházi választmány is többször tárgyalta, végül 1861. november 21-én megszületett a végleges határozati javaslat:

„Tekintetes Somogy vármegyének január 21-én tartott nagygyűlésében dr. Kozma József megyei főorvos Úrnak a megye kórházáról tett jelentése olvasván fel, s az a kórház Választmányának adatott ki véleményezésre.

A kórházi Választmány a főorvos úr jelentését általában helyeselve, az abban kifejtett nézeteit is helybenhagyja és magáévá teszi. Ugyanis

- a.) az emberiség és a civilizáció hangosan követelik, hogy a megyei kórház ezután is ne csak somogyi, hanem nyilvános, azaz minden szenvedőt befogadó legyen. Mindazonáltal legfőbb tiszteletet fordítva az alapítványi, aztán a somogyi betegekre.
- b.) A kórház többször vizsgáltatván, miután az nem csak külső és tisztaságra, hanem a betegek kosztjára, azok szolgálatjára, orvoslására nézve is minden tekintetben kielégítőnek, sőt, mondhatni virágzó állapotban lévőknek találtatott. A főorvos Úr nézete szerint amint eddig, úgy ezután is a régi állapotban meghagyni véleményeztetik, annál is inkább, mivel a katonákért a hadipénztár, a teljesen szegényekért pedig az Országos Pénztár is folyamatosan fizetnek, és csakis ezután lőn lehetővé a kórházat ezután is kitartani. A megyének jövője pedig bizonytalan.
- c.) Mivel az idejű számadások csak decemberben záratnak le, az aktívum összegét még most nem tudhatni – ezért a megyei kórházban netán teendő reformokat a Kórházi Választmány még most nem javasolhat.
- d.) A rabok kórháza annyiban jobb karba helyeztetett, hogy most a rabok számára a régi helyiség visszaadatván, az az orvoslásra és betegek befogadására sokkal alkalmasabb.

Kaposvárott, nov. 21-én. 1861.

Csépán Antal, a Kórházi Választmány elnöke.”⁹¹

A kórház ügyeit mindig is támogató alispán elérte, hogy az 1861. decemberi megyegyűlés kimondja: a megye alapítványi kórházának nyilvános közkórházi jellegét fenn kell tartani, és önálló igazgatás alatt kell megszervezni. Megtörténik a kórház leltár szerinti átadása:

„Alulírottak, a Kórház Bizottmányának tagjai a megyei Kórház átvételére kiküldetvén megjelentünk, ahol is mindenekelőtt az épületeket jó karban találván, átvettnek nyilvánítottuk.

Áttérve ezután a bútorok átvételére, az intézet orvosa, dr. Töltényi János Úr előmutatva a mellékelt leltár szerinti anyagokat, melyeket ő ez év április 28-án a cs. kir. szolgabírói hivataltól átvett – amelyben benne foglaltatnak azok a tárgyak is, amelyek ezután

szaporodtak, és amelyek újonnan készítettek –, a 2./sz. alatti leltár szerint Komesz György plébános gondnok úrnak átadattak a küldöttség által.

Ami a további kezelést illeti, minthogy a számadások egy negyedévenként szoktak elkészítettetni, és jelen évnegyed 1861-ik évi január 31. napján végződik, abban állapotodott meg a küldöttség, hogy a kezelés dr. Kozma és főtisztelendő Komesz György plébános felügyelete mellett kórházi orvos dr. Töltényi János úrnál meghagyatik. Egyúttal főorvos és gondnok urak megkértenek, hogy a január 21-én tartandó bizottmányi ülésre a megyei kórház jövőbeni kezelése tárgyában kimerítő előterjesztést tenni szíveskedjenek.

Ami pedig a sebészi műszereket illeti, azokból dr. Töltényi János Úr minden további elismerés nélkül 93 darabot vett által, mint azt a 3. szám alatti irat mutatja, jöllehet 140 darabnak kellett volna lenni, azonban több helyen és ládákban ugyan Töltényi János úr állítása szerint lehet, hogy most is 140-150 darab van, amelyről a kimutatási jegyzék 4. alatt ide mellékeltek.

Megjegyeztetik utoljára, miszerint minden jó rendben találtatott.

Kelt Kaposvárott, december hó 31-én.

Kozma József főorvos, Komesz György plébános gondnok, Bátsmegyei János, Somssich Lőrinc főbíró, Vajda Gyula, Jakab Mihály kiküldöttek”⁹²

Egy 1856-ban keletkezett tételes műszerleltár a kórház sebészi műszerkészlete gyanánt 101 tételt sorol fel, ami az előbbieken idézett átadás-átvétel idejére – az eltelt négy év alatt – negyven darabbal növekedett. Ennek oka lehet, hogy az elhasználdott műszereket Visy Pál főorvos közreműködő segítségével Dreher Ignác „sebészi eszközöket készítő mester” megjavította és újakkal is pótolta.⁹³

Az új igazgatóból sugárzik a magabiztosság: „Hízelgek magamnak azzal, hogy rövid igazgatásomnak e kitűnő eredményével Somogyvármegye és a tekintetes megyei Főorvos Úr meg van elégedve.”⁹⁴

A Somogy című hetilap Kaposvári séták című írása is erősíthette önképét: „Ha betekintünk az intézet irodájába, néhány perc alatt tisztában vagyunk ezen intézet munkájával, fejleményének történetével. A kórházi főorvos ügyesen formulázott kimutatásai ott lógnak a

⁹² A dokumentumban említett orvosi műszerekre vonatkozó „kimutatási jegyzékek” nem lelhetők fel.

⁹³ Árnayja a képet, hogy egy 1867. július 18-án kelt levelében Bátsmegyei gondnok kéri a megyei főorvost, hasson oda, hogy a kórházi leltárba a felújított és újonnan beszerzett műszerek bekerüljenek. Mindezek felvetik annak lehetőségét, hogy a műszerek nyilvántartását Töltényi meglehetősen nagyvonalúan kezelte. A Dreher Ignác és fia cég 1845–1913 között működött, később kertészeti eszközök gyártásával is bővítette profilját. Iktatószám nélküli átirat. BMKGy. 11 doboz.

⁹⁴ Kórházakruli jelentése a főorvosnak a Tekintetes Somogy Megyei Bizottsághoz. Iktatószám és dátum nélküli dokumentumtöredék. Bodosi Mihály ezzel kapcsolatosan írja: „Közmegelégedésre szolgált, hogy ebben az időszakban néhány korszerűsítést valóban sikerült végrehajtani. Az új árnyékszék előterét újabb „magától is csukódó ajtókkal” leválasztották, «így a kipárolgástól az épület minden része meg lett kímélve».

falon aranyos keretekben, tanúskodva számokkal arról, hogy ez az intézet leginkább Töltényi főorvos buzgóságának, életrevalóságának köszönhető”.⁹⁵

Az előzőekkel egybecsengő hangvételű az a levél, amelyet az igazgató az alispánhoz intézett:

„[...] A naponta szaporodó elmebetegek két új teremnek az átalakítását igénylik. A kórház felszerelési anyaga is hála Istennek annyira szaporodik, hogy az eddigi raktárban már olyan zsúfoltság van, hogy a kórházi anyagok a betegek holmijával keverednek, szennyeződnek. Ebben a helyiségben nem férnek, s a különválasztás egyébként is szükséges.

Én tehát egy kemény anyagból építendő tűzmentes raktár és 2 elmebetegszoba építését határoztam el.

Elvem: semmi adósságot nem csinálni! A szükséges pénz pedig csak augusztusban lévén rendelkezésre bocsátható, tekintve az égető szükségletet, az idő késői voltát, a jóváhagyás reményében a magam költségére tervet és költségszámítást készítettem, a nyersanyagokat megszereztem, azokat naponta hordatom, és bízom, hogy a jövő hét folyamán az építéshez hozzáfoghatunk.

Midőn az eddig volt gondnokok és igazgatók példáját követve működésem eme örvendetes eseményéről tekintetes alispán Urat értesíteni és a vármegye jóváhagyásáért folyamodni szerencsém van, megkérem egyben a tekintetes alispán Urat – minden gyanúsítások kikerülése végett – a terveket és a költségvetést a helybeli Államépítészeti Hivatallal felülvizsgáltatni méltóztassék, és annak eredményéről engem az építési terv és költségvetés visszaküldésével értesíteni méltóztassék, és a cs. kir. Hivatal azon véleményéről is értesíteni, vajon a tervezett raktárt és elmebetegszobát képes-e, úgy, amint tervezve van, bármely helyi vállalkozó 500 ft-ért felépíteni? Töltényi.”⁹⁶

Másutt Töltényi további terveiről is olvashatunk: „A konyhai ruhák, edények, eszközök raktára most az udvari épületrészen lévén, ezekkel az történt, hogy az udvar felől feltöretvén, de a rablás valami által megzavarva, az be nem fejeződött, most úgy maradt, ami miatt a raktárt máshová kell helyezni. Ez miatt átalakítás szükséges. Raktári szobának az emeleten, a megszüntetett régi árnyékszék helyén található alkalmas hely, amelyre csak ablak kell. Van ugyan az emeleten egy kis sötét konyha, amely sötét volta miatt a célnak meg nem felel, ezért egy fallal elválasztva a kórházi betegek férges ruháinak őrzésére lehet használni, amelyet a tiszta ruházattól külön kell választani. A volt árnyékszék egyik vége, amely most üresen maradt, a

konyha céljaira megfelelő lenne, melybe orvosi szempontból kis takaréktűzhely s egy kis gőzös üst bográts herbatea készítésére lenne helyezendő. A füst kivezetésére kémény van, a konyha a folyosótól elzárható. Összesen ekként 2 nagyobb folyosói, 1 konyhai faajtó, egy kis füstölöluk vasajtó, 1 gőzbográt és takaréktűzhely volna felállítandó, amire szükség lenne, amelyeket engedélyezni alázattal kérem.”⁹⁷

Annak ellenére, hogy a Somogy Megyei Levéltárban ráleltünk az előzőekkel kapcsolatos tervrajzokra (2. ábra),⁹⁸ megmarad a bizonytalanság az építkezés vonatkozásában, mert alapvető dokumentumokat (költségvetés, az új terv készítésének indoka, az ügy megtárgyalása, a vármegye válasza, stb) nem találtunk. Több okból is további kutatást igényel a megnyugtató megoldás kimunkálhatósága. Egyrészt a merőben szokatlan jelenség miatt, miszerint valaki saját költségére (!) kezd bele – hatáskörét, jogosultságát jócskán meghaladó – vállalkozásba, másrészt az épület átalakításának folyamatát Bodosi Mihály is ellentmondásokkal terhelt kísérlete meg bemutatni. Jelen munkánkban az általunk megismert tervek közül a végső, 1867 októberi változatot közöljük. Elkészülte és jóváhagyása (1868 június) között több, mint fél év telt el.

A kutatás jelenlegi fázisában az valószínűsíthető, hogy 1859–60-ban keletkezett a kórház pecsétje (3. ábra), amelynek további használatára utaló dokumentumok nem maradtak ránk. A kialakításában különös igényességet és esztétikai szépséget hordozó pecsétnyomó az idők során eltűnt, lenyomata (sigillum) is csak egyetlen példányban tanulmányozható. A központi alak feloldása további feltáró munkát igényel.⁹⁹

3. ábra. A kórház pecsétje, 1859–1860
(Bodosi Mihály Kórház történeti Gyűjtemény)

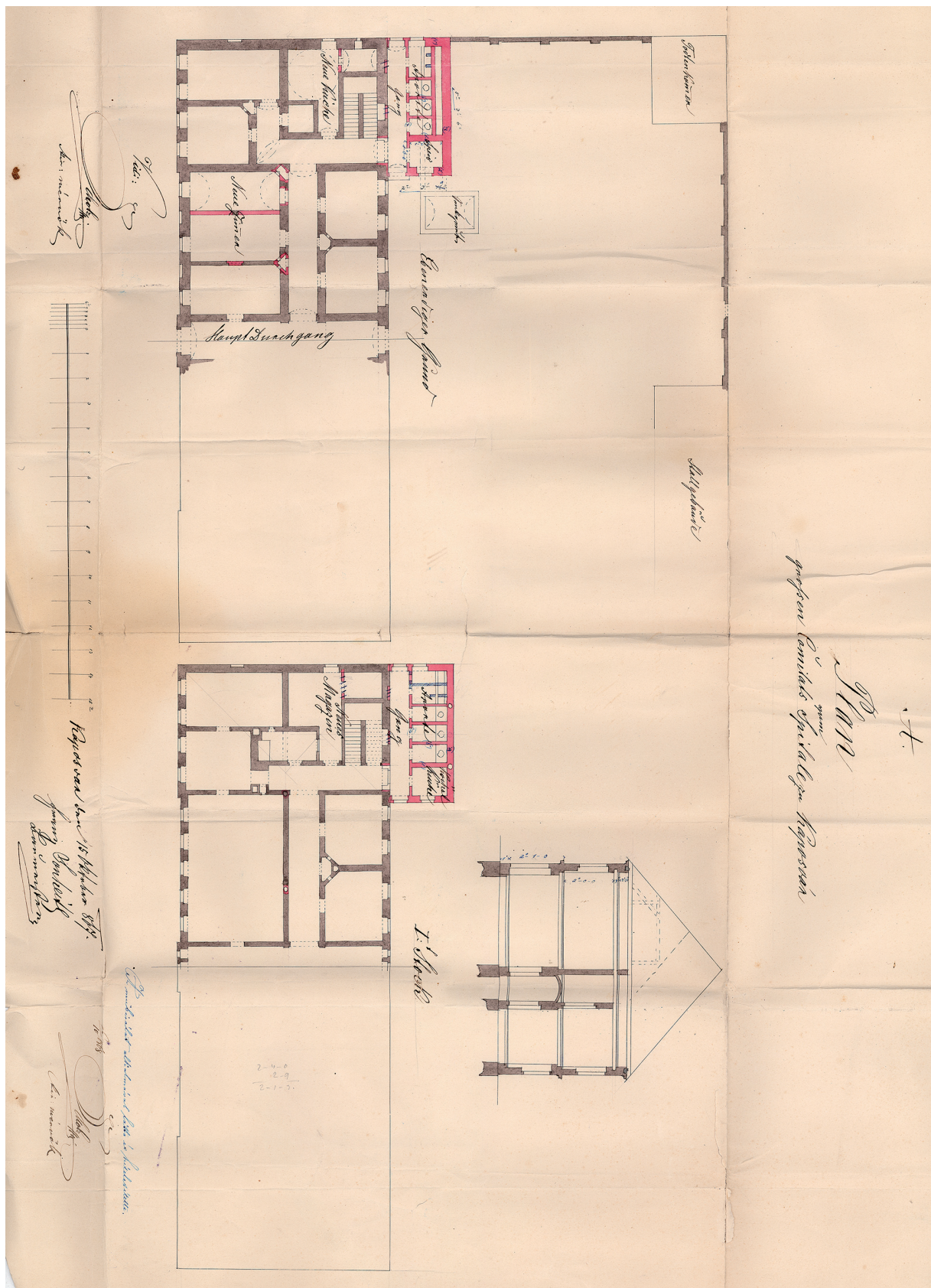
95 Az újságcikket Dr. Kozma Sándor (1825–1897), a későbbi első magyar államügyész írta, aki Bukógáti álnéven több lapban is publikált. Somogy, 1866. I. 2. sz. A „szépen formázott kimutatók”-ról a kutatónak meg kell állapítani, hogy bizony azok nem csak küllemükben, hanem tartalmukban is „szépen formázottak” voltak.

96 BMKGy. 11. doboz. A szokatlan határozottságú beadvány fogadtatásáról nincsenek dokumentumaink, de az építkezés csak részben valósult meg, erről tanúskodnak a következő, immár megváltozott hangnemű előterjesztései.

97 690-es számot viselő, évszám nélküli töredék. U.ott

98 Plan zum grofsen Comitats Spital zu Kaposvár 15 October 867. Iktatószám nélkül. Első közlés.

99 A pecsét – eredeti helyéről eltávolított – lenyomatára a Bodosi-hagyatékban, a kórház történet más időszakára vonatkozó kutatás során, mintegy járulékos módon leltem rá, papírszalvétába csomagolva, két keménypapír lap közé helyezve. Különös, hogy ennek a felbecsülhetetlen értékű tárgyi emlékek agnoszkálására vagy publikálására Bodosi Mihály nem tett kísérletet: első ízben most mutatjuk be.

2. ábra. A kórház átalakításának terve, 1867 (Somogy Megyei Levéltár)

Tudomásunk van a pecséthasználattal kapcsolatos vitáról (2239/1859 hivatkozási számon: Vita a kórház címe és pecséthasználata felett megjelöléssel), de a hivatkozott dokumentumra sem a kórház történeti gyűjteményben, sem a Somogy Megyei Levéltár állományában nem leltünk rá, ami miatt a szfragisztika kérdésére a kiterjedt és szerteágazó kutatást követően sem tudtuk megnyugtató választ adni.¹⁰⁰ Jelenleg ugyanez a helyzet a használatbavétel megghiúsulásának oka esetében is.

Népszerűsége csúcsára 1866-ban jut el, a königráti csatában jelentős veszteségeket szenvedett somogyi 44. gyalogezred sebesültjeinek hazahozatásával, amely a visszaemlékező írások szerint Töltényi saját akciója volt. Ezt a megállapítást a kutatás eredményei alapján árnyalnunk kell. Központi kezdeményezésre a megyék vállalták, hogy a (saját illetőségű) sebesülteket elhelyezik, és erre megfelelő számú férőhelyet biztosítanak. Ennek alapján utazott Pozsonyba a kórház igazgatója, összegyűjtött 67 szállíthatónak ítélt somogyi sebesültet, és vasúton hazaindította őket. A balatonboglári vasútállomásról az uradalmak és a magánosok szekerei valóságos diadalmenetben szállították a kaposvári (néhányukat a szigetvári) kórházba a sérülteket, akik itt – állítólag – teljesen fel is épültek. Szólnunk kell róla: a somogyi Zichy család 25 beteg elhelyezését és ápolását vállalta saját költségén.¹⁰¹

A Somogy című hetilap fél évvel az eseményeket követően (a königráti csata 1866. július 3-án volt) teszi közzé a tételes megyei veszteséglistát, amely szerint meghalt 45, eltűnt 53 (összesen 98 fő), megsebesült 67, súlyosan sebesült 29 (összesen 96) személy.¹⁰²

1867-ben „kiváló szolgálatáért Uralkodói Elismerés”-ben részesült. Íme az út az aradi várfogságtól az uralkodói kitüntetésig.

Közvetlenül a kiegyezést követően Töltényi – sikertelenül – kérelmezte a hadügyminiszternél, hogy eredeti rendfokozatának elismerésével vegyék vissza a honvédség kötelékébe. Kérdés, hogy visszatérési szándékát a pályakezdő évek emléke inspirálta-e, vagy inkább anyagi okai voltak ennek. A fellelhető dokumentumok szerint ugyanis folyamatosan levelezett a vármegyével fizetésemelés ügyében,¹⁰³ mert bár

nőtlen volt, megélhetési nehézségekkel küzdött. Ezen segíthetett volna a kórház-igazgatói javadalmazást meghaladó törzssorvosi fizetés. Anyagi helyzetét kétszer is megrendítette, hogy lakóhelyét feltörték, mindenét elrabolták.¹⁰⁴

Csalódást okozott számára az 1866. augusztus 17-én megtartott közkórházi választmányi ülés több határozata. Ezeket az ülés jegyzőkönyve alapján idézzük:

„[...] A közintézet eddigi kezelése és gazdálkodásának helyességéről, hivatalnokainak lelkiismeretes, pontos és eredménydús fáradozásairól az évente beadott kimutatások és számadásokból meggyőződve, alig látja szükségesnek, hogy akár az intézet vagyoni kezelése, akár a belső házrendtartás és orvosi eljárás eddigi folyamatában változás léptessék életbe; mindazonáltal a nagy[m]éltóságú m. kir. Helytartótanácsnak, mint minden közintézetünk felügyeleti hatóságának m. év november 21-ről a 87.676. sz. alatti intézményének irányt adó követelményét teljesítve, az eddig a ház gondnokságát, a betegek ellátását, felvételét, az intézet ügyeit egy személyben viselő igazgató orvost csupán az orvosi teendőkre szorítván, az intézet ügyeinek e körön kívül eső részét – úgymint kiadások, bevételek, anyagok kezelése, leltárfelvétel stb. – egy fizetési gondnok kezébe teszi.”¹⁰⁵

A kinevezett „gondnok” Bátsmegyei János, kórházi pénztárnok lett, akivel Töltényinek már több nézeteltérése is volt. 1863. május 19-én kelt levelében bepanaszolta a vármegyénél a pénztárnokot, hogy az „hozzaértés hiányában nem teljesíti kötelességét, sőt szembe szegülve az igazgató utasításaival egyenesen hátráltatja a munkát.”¹⁰⁶ Ez a kölcsönösen rossz viszony a későbbiekben sem oldódott.¹⁰⁷

elsődőorvosnak a fizetése 300 ft, amelynek 500 ft-ra emelését kéri, és mint gondnoknak külön 100 ft-ot kér, s így együtt 600 ft-ot élvezne, amit a Kórházi választmány méltányosnak elismert és vélelmezett. Huber Mihály sebész másodorvosát 252 ft-ról 300 ft-ra, végül Bátsmegyei János pénztárnok 105 ft-ját 150 ft-ra emelni – méltányos lévén – javasolja.” 4647/1865. BMKGY. 11. doboz.

104 A második esetről a helyi lap is tudósított: Somogy, 1867. 1. sz.

105 SML. Bodosi Mihály iratai

106 BMKGY. 11. doboz

107 1867-ben Bátsmegyei az alábbi levelet küldte a kórház igazgatójának: „Töltényi János I. orvos Urnak. A kórházi ápolás alatt több idő óta fekvő beteg iránt vizsgálva, a múlt év IV. negyedéves számadásom betérjesztése után oda jutottam, miszerint bizonyos Kiss Anna, tekintetes Uraságod szolgálatában lévő konyhaszolgáló, ki örülnék lévén a kórházi naplóban feljegyezve – egyedül huzamos lábba és nem örülnék miatt ápoltaték –, ezt én annál kevésbé tartom valóságnak, minél jobban meg vagyok a tekintetes Úr igazságos eljárásáról győződve. Ennél fogva kérem, hogy az örülnék igazoltassék, ellenkező esetben január 1-jétől mint önköltséges, lábbaiban sínylődő fog a kórházi számadásba felvétetni. Időközben lábnyalvája néha enyhülve, szolgálati teljesítésbe jár. Minekutána Tekintetes Uraságodnak elegendő a Nagyságos megyei főorvos Úrtól bizonyítványt szerevezve, erről engem értesíteni.” Az elmebetegek ápolása ingyenes volt, de ehhez előzetesen a megyei főorvos írásos engedélyét kellett megszerezni. Töltényi ebben az esetben ezt igyekezett kikérni. (Bátsmegyei János kórházi gondnok levelezéséből. Iktatószám nélkül, 6. sz. átirat. BMKGY. 21. doboz.)

100 Köszönetet mondok Bösze Sándor igazgatónak (Somogy Megyei Levéltár), továbbá a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, az Esztergomi Prímási Levéltár munkatársainak; prof. Varga J. János történész, egyetemi tanárnak, dr. Németh István főosztályvezetőnek (Országos Levéltár), Rónai Attila ötvös-ékszerész mesternek (Kaposvár) a kutatáshoz nyújtott segítségéért. Véleményében Varga J. János hajlik arra, hogy Árpád-házi Szent Erzsébet lehet a központi alak.

101 Főispáni iratok, 179/1866.

102 Megyénk fiai közül a königráti csatában következő egyének estek el, sebesültek meg és nem találtattak. In: Somogy, 1867. január 1. II. évf. 1. Az ezred hősi halottainak a kaposvári Berzsenyi parkban elhelyezett emlékoszlopán 104 név olvasható. A témáról lásd még: Nagy Zoltán: „Ferencz Jóska adta ezt a mundért rám...” In: Somogyi Hírlap, 2009. december 31.

103 Az 1865. január 27-én kelt megyei főorvosi előterjesztés tesz javaslatot a kórházi fizetések rendezésére: „A megyei kórház orvosainak és más személyzetének fizetéséről készített kérvényt teendő irányában vélemény nyilvánításra azt a Kórházi választmány elé terjesztem. A méltányosság a folyamodók kérését indokolja. A folyamodó Töltényi Jánosnak mint kórházi

4. táblázat.
Betegforgalmi kimutatás

Év	Felvételre került			Ápolási napok száma			Átlagos ápolási nap	
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
1864	484	153	637	8 188	5 078	13 266	17	33
1865	524	176	700	8 988	5 598	14 586	17	32
1867	667	279	946	12 100	7 017	19 117	18	25

Visy Pál megyei főorvos¹⁰⁸ kérésére utasítják az igazgatót, hogy az eddigi „szép” jelentéseinek túlmenően a továbbiakban „[...] a felvett betegek neve, kora, vallása, állapota, illetősége, ezenkívül az orvos-rendőri és tudományos szempontból a kimutatásban az év folyamán uralkodó kórállapot, az év külön szakaiban divatozott járván nemtő (genius epidemicus) betegségek, ezek indokai és a bennük üdvösen használt gyógymódok stb. stb. rövid rajza is bennfoglalva legyen, s végül a kórház körül bármilyen tekintetben mutakozó hiányok, szükségletek s ezek iránti javaslatok szintén megemlíttessenek.”

Benyújtott költségvetés, illetve fedezet hiányában „elutasítatik a ház homlokzata, ablakkeretei és redőnyei olajfestékkeli kifestése iránti indítvány”. Teljesül viszont Töltényi kérelme, miszerint egy a városban ideiglenesen tartózkodó szemészorvos (dr. Siklósy Gyula) a kórházban ellenszolgáltatás nélkül gyógyító tevékenységet folytathasson.

Előremutató, a kórház fejlődése szempontjából a következő évekre meghatározó jelentőségű, de majd csak az utód által megvalósítható határozat is születik ezen az ülésen:

„Megyei főorvos előterjeszti, miszerint a megyei közkórházban elmebetegek részére s azok ápolására alkalmas helyiség berendezve nincs, s indítványba hozza, hogy e bajon, tekintve azon szomorú körülményt, miként ily betegek éppen jelen idő szerint a szokottnál sokkal számosabban jelentkeznek, s továbbá, hogy az ily bajok éppen azok, melyeknek magán helyekeni kezelése és orvoslása nemcsak felette nehéz, hanem veszedelmes is – minél gyorsabban segítőndő lenne.

Ezen indítvány s javaslat választmány teljes elismerésével találkozván, mégis annak helye elintézése közvetlen ezen ülésből nem eszközölthetvén, a szükségelt előleges intézkedések, helyi körültekintés és terv készítésére, t. elnök, központi főbíró, m. főorvos és kórházi igazgató orvos urak felkérletnek, azzal, hogy a baj orvoslása iránt lehető gyorsan intézkedni, s ez iránti tervet elkészítve azt e választmány elé terjeszteni szíveskedjenek.”¹⁰⁹

108 Visy Pál (1808–1870) 1857-től nagyatádi járásorvos, 1864–1868 között megyei főorvos. 1868. január 29-én kelt megyei főorvosi jelentésének iktatószám nélküli másolata. BMKGY. 21. doboz.

109 SML. Bodosi Mihály iratai. Somogy megye közkórházi választmányának jegyzőkönyve.

A helyi sajtó is leközölte: Somogy, 1866. I. évf. 27. és 28. sz. Aláíró: Somssich Lőrinc másodalispán, választmányi elnök. Az elmebetegügy megoldásának szükségessége már közel egy évtizeddel korábban Wehle tervei között is szerepelt.

Töltényi igazgatása idején a kórházi beteglétszám a következőképpen alakult:¹¹⁰

1861 – 538; 1862 – 653; 1863 – 622; 1864 – 637; 1865 – 700; 1866 – 1062; 1867 – 946; 1868 – 1062; 1869 – 849

Három évről Töltényi részletező jelentése alapján bővebb adatokkal is rendelkezünk: (4. táblázat)

Töltényi váratlanul és hirtelen halt meg 1870. május 26-án. Egy nappal később már el is temették. A korabeli helyi sajtó a család gyászjelentésén túlmenően – szokatlan és nehezen magyarázható módon – szűkszavúan emlékezett meg munkásságáról és korai távozásáról.¹¹¹

A kórházat az év végéig Paray János vezette. Jelentései alapján a vármegye felfigyelt a halálozások számának jelentős emelkedésére ezért munkájában szakmai hiányosságokat feltételezett. Az őt követő új igazgató, Szigeti-Gyula János, kinevezését követően – Paray védelmében – önként vállalkozott a jelenség kivizsgálására, és arra a megállapításra jutott, hogy korábban Töltényi úgy javította a statisztikákat, hogy a haldoklókat vagy fel sem vette, vagy hazaszállíttatta a hozzátartozókkal, azzal az indokkal, hogy „a halott szállítás drága dolog”.¹¹²

A következő hatvanöt év a két Szigeti / Szigethy – apa és fia – nevéhez köthetően „a valódi megyei kórházzá válás” építkezésekben, fejlesztésekben gazdag időszaka. Bemutatása hálás kutatói feladat.

110 Bereczk, S.:1925. 148. A különféle források ebben az esetben is eltérő adatokat tartalmaznak. Töltényi adataiban feltűnő, hogy nők felvételére ritkábban került sor, ezzel együtt az ápolási napjaik átlaga minden évben magasabb, mint a férfi betegek esetében.

111 Somogy, 1870. május 31. „Folyó hó 27-én temették el nagy résztvevő közönség, a megyei és katonai tisztikar jelenlétében dr. Töltényi Jánost. A boldogult nemcsak mint orvos volt jeles, hanem egyáltalán minden körökben szeretett, s mint ilyen, sok ember áldása kísérte azon helyre, hol nyugalom vár reánk. Legyenek áldottak porai.” A nekrológ teljes terjedelemben idézve.

112 A kórház további történetének majdani krónikása – amidőn majd eljut az 1960-as évekhez – rádobbenhet arra, hogy Töltényi eljárásában meglelte a gyökereit annak, az akkoriban a helyi közvéleményt is élénken foglalkoztató gyakorlatnak, miszerint a végstádiumú betegeket a megyei kórház egyik osztályáról módszeresen és szervezeten szállították otthonaikba meghalni, így „kozmetikázva” mutatóikat.

Függelék

1.) dokumentum

Sz[ám]. 8279. Előírások.

Az összes Megyei Hatóságnak, Székes
Bíróságnak és a Soproni Elöljáróságnak.¹¹³

Azzal a szándékkal, hogy megvalósítsa, hogy a köz-kórházak ápolási díjainak kiszámítása és megállapítása egységesen történjék, az 1857. április 10-i, 10946-s sz[ámú] m[agas]. cs[ászár]. és [királyi]. belügyminisztériumi rendelet az alábbi támpontokat hozta nyilvánosságra, amik alapján a különböző helyi és alapítványi kórházaknál fennálló viszonyoknak viselkednie kell.

1. A kikalkulált ápolási díjat úgy kell előteremteni, hogy az
 - a. a betegek ráfordított költséget fedezze, de nem lehet több, mint amit a szükséges dolgokhoz megemlít.
 - b. egy kórház minden ugyanolyan ápolójánál azonos legyen.

Az ápolási díjnak egy kórház azonos osztályú ápolójainál azonosnak kell lennie, lehet ő tagja olyan községnek, ahol kórház található vagy az érintett örökös tartomány tagja vagy külföldi. Kivételt csak abban az esetben tehetnek, ha az ápoltak egyikénél vagy másikonál a fent nevezett kategóriákat illetően bizonyos szerződések állnak fenn, melyek az általánosan megállapított ápolási díjakra vonatkozó kategóriákat illetően módosítást szenvednek el.

2. Mind a kórházak, mind azoknak érdekében, akiknek ezen intézményeknél a betegek növekvő ápolási költségeinek térítését teljesíteniük kell, az ápolási díjakat a jelenlegi helyi viszonyoknál és költségáfordításoknál – amit a betegek ápolásához szükséges anyagok és szolgáltatások okoznak – bekövetkező változásoknak megfelelően kell időszakosan újból kikalkulálni és megállapítani.

Együttal szem előtt kell tartani, hogy az ápolási díjak bizonyos stabilitása kívánatos, ezért a számlázásoknál a plusz és mínusz között adódó csekély ingadozás nem szolgáltat okot az ápolási díjak módosítására.

A kórházak szabályozott adminisztrációjánál nem okozhat problémát (nehézséget) az ápolási díjak kiegyensúlyozása valamint a már megállapított ápolási díjak módosításának elutasíthatatlan szükségletének megítélése.

3. A kórházak által kikalkulált ápolási díjak érvényességét csak az országos hatóság (helytartóság, tartományi kormány) hagyhatja jóvá.
4. Az ápolási díjak kiegyensúlyozását a számlán is fel kell tüntetni:
 - a. A költségeket, melyeket egyes betegek ápolásakor kihagytak, fedezni kell.

- b. Azokat a költségeket, melyek nem vonatkoztathatók a betegek, a költségvetésből kell fedezni.
- c. Minden egyes költséget, mely a kórházak fenntartása miatt egyáltalán teljesíteni kell.

Az a./ és a b./ pontban megjelölt költségekhez tartoznak az ellátásra, a gyógyszerekre, a mosásra, ruhaneműre, ágyneműre, világításra, fűtésre, a mosoda és a helyiségek takarítására, a szobák berendezésére, a kórházi felszerelésre, a betegápoló személyzet fenntartására és minden olyan szükségletre vonatkozó költségek, melyek a betegek közvetlen ápolásakor felmerülnek.

A c./ pontban megjelölt költségek magukban foglalják az adminisztrációs költségeket, és különösen a stabil hivatali és szolgálati személyzet fenntartását, beleszámítva a mindenkor nyugdíjat, jutalékokat és adományokat, aztán a hivatali szükségleteket, a kórház épületének fenntartását és a tulajdonlással vagy bérlettel kapcsolatos terheket. Az ellátásra vonatkozó költségeket, ahol ezeket szerződésnek megfelelően a bérlore hagyták, a szerződésben megállapított árak szerint, ahol ezeket az intézmény saját vezetése teljesíti, az előállítási árak szerint kell kiszámítani.

A világításra, fűtésre, a mosoda és a helyiségek takarítására vonatkozó költségek az erre a célra szükséges anyagok beszerzési árain kell kiszámítani.

A mosásra, ruhaneműre, ágyneműre, szoba berendezésre, kórházi felszerelésre vonatkozó költségeket azok elhasználódásakor – mely a betegek általi felhasználás során keletkezik – kell kiszámítani.

Szabályszerű, a kórházi anyagokra vonatkozó gazdasági ügyintézésnél az évi szükséges beszerzésnek az eredmények szükséges állapotának fenntartásához a számlán feltüntetendő elhasználódási értékhez irányadónak kell lennie.

A betegápoló személyzet fenntartására vonatkozó költségek kiszámítása gyakorlati költségek szerint történik.

Az orvosi hivatali és szolgálati személyzetre vonatkozó költségek a hivatali követelményeknek, szükséges kiadásként kell kiszámítani.

Az épület fenntartására vonatkozó költségek, melyek az épület felállítására vonatkozó költségek, amik az integritás fenntartásához szükségesek, rendszerint az intézmények épületein évente előforduló építési munkálatok alapján kell kiszámítani.

Az intézmény épületének adóit és járulékait és a betegek elhelyezéséhez szükséges helyiségeknél felmerülő bérlet bérleti díját abban az összegben kell feltüntetni a számlán, melyben előfordulnak.

A kórházhoz tartozó épületek – melyek helyiségeit kórházcélokra hasznosítják –, bérleti díjának megállapított összegét, ugyanígy a kórház törzstőkéjének érdekeinek összegét az ápolási díjak megállapításakor a kórházi költségi alapokra helyezett kiszámításakor nem lehet számításba venni. Mert az általános köz-kórházak jótékonyági intézmények, ezáltal az ápolási díjak pénzbeszedésére nem lehet haszonként, hanem

¹¹³ Z. 8279. Normale An Sämmlische Comitatsbehörden, Stuhlrich-terämter und den Oedenburger Magistrat BMKGy 11/6 doboz

csak a betegek ápolása során keletkezett deficit fedezetként szert tenni.

5. A következő évek ápolási díjainak meghatározásakor a számlán mindig fel kell tüntetni a folyó költségvetési évet megelőző három költségvetési év igazolt ápolási költségeit.

A megfigyelt évekből azonban el kell különíteni a különleges, sajátos viszonyok által előidézett drágulási éveket és azok az éveket, melyekben graszáló járványok szokatlan kiterjedése és hevesége miatt elkerülhetetlen a helyiségek rendkívüli bérlési díja és másfajta szokatlan költségek.

6. Az ápolási díjak kiszámítása azoknál a kórházaknál, ahol minden beteget azonos módon gondoznak a következőképpen kell történnie: Az ehhez a számításhoz megfelelő, az 5. pontban megjelölt három költségvetési év költségeinek összegét el kell osztani a folyó költségvetési évben a kórházban ápolott beteg összes ápolási napjának összegével. A megmaradt kvóciens adja a fejenkénti és naponkénti normál ápolási díjat a következő költségvetési évre.
 7. A kórházban ápolott betegek számába beszámítható ápolási napokba az intézménybe való felvételük napját és a kórházból való kilépésük napját is bele kell számítani. A fenti esetekben említett gyakorlattól el lehet térni.
 8. Azoknál a kórházaknál is, melyeknél a betegeket eltérő módon ápolják, mert különböző osztályokba tartoznak, a felsőbb osztályok ápolási díjait a 6. §-ban megjelölt módon kell meghatározni. Az emelés az alacsonyabb ápolási osztályoknál úgy csapódik le, hogy a felsőbb ápolási osztályok ellátását megjelenítő költségek nem adódhatnak hozzá.
- Azonban egy kórházban a felsőbb osztályú ápolott betegek számának az alacsonyabb osztályú ápolottak számával szemben jelentősebbnek kellene lennie, hogy az alacsonyabb ápolási díjak ilyen számolási módjánál ezen utolsónál való emelés is csak napi és fejenkénti fél koronát tehessen ki, tehát így ez az összeg az alacsonyabb ápolási díjakból levonandó, és az ezáltal adódó deficitet a magasabb ápolási díjak számításánál kell belekalkulálni.

9. Hogy a felsőbb osztályok ápolási díját meg lehessen állapítani, ehhez a számlán fel kell tüntetni az alacsonyabb osztályoknál megállapított ápolási díjat, ami annak a többletköltségnek felel meg, ami a felsőbb osztályok számláján megjelenik.

A többletráfordítást mindezeknél a kiadási rubrikába kell bevezetni. Hogy a felsőbb osztályok ápolási díját meg lehessen állapítani, a többletráfordítás összegét, ami ezeknél az osztályoknál az elmúlt három évben megtalálható volt, el kell osztani minden, ezen osztályú, az említett három évben ápolott beteg ápolási napjainak összegével, ahol a kvóciens az a pótlék, ami a legalacsonyabb ápolási díjakhoz lett hozzászámítva, az ápolási díjakat fejenként és naponként a szóban forgó felsőbb ápolási osztály adja.

10. Azt a normáldíj összeget, ami egy korona töredékét tenné ki, egy egész koronára kell kerekíteni.

11. Azoknál a kórházaknál, ahol kétéves vagy csak egyéves ügykezelés eredménye áll fenn, mindekelelt az ápolási díjak kétéves vagy egyéves kiértékelése a 6. és a 9. §§-ban megjelölt módon alapozható meg.

12. Az újonnan felállítandó kórházaknál a különböző ápolási osztályok díját hipotetikusan, más, hasonló viszonyok között álló kórházaknak megfelelően kell elfogadni.

13. A kórházakban fedezetre a nem ritkán az előre nem látható nagyobb költségek miatt, melyeket méltánytalanság nélkül nem lehetne számításba venni a következő ápolási évek ápolási díjainak megállapításánál, minden kórházban, melyekben nincs rendelkezésre álló, szabadon felhasználható vagyon a költségek fedezésére, tartalékalapot kell képezni.

14. Ha a pótlékok az ápolási díjak nagyságánál egy egész korona kerekítésére, és az esetleges többletek és megtakarítások kedvezőbb viszonyok általi, egy, az ápolási díjak minden esetben történő megállapításánál tartalékalap képzésére nem elegendők, úgy az ápolási díjakhoz a tartalékalap képzéséhez egy kisebb pótlékot kell adni.

15. A tartalékalapnak biztosnak kell lennie, az intézmény méreteinek megfelelő nagyságot nem haladhatja meg. Amikor elérte ezt a nagyságot, akkor a járulékok (pótlékok) az ápolási díjakra esnek.

A tartalékalapból vagy a hasonló rendeltetésre álló alapból fedezett költségeket nem lehet figyelembe venni az ápolási díjak számításánál.

Azok a befolyó összegek, melyek a kórházakba adományok, legátusok, ajándékok és megállapodások útján folynak be, általában az ápolási díjak számításának rendelkezése alapján vagy a bizonyos kategóriájú betegek ugyanilyen számításánál levonandók.

A fentebb említettek az Elöljáróság császári-királyi Vármegehatósága 1856. évi 25870. számú rendeletének függelékében lettek közzé téve.

Sopron, 1857. május 9.

Ludwig Freiherr von Ambrózy

2.) dokumentum

„1859/5/7Nagytekintélyű Cs[ászári] és Kir[ályi] Megyehatóság!

Kaposvár

a Kaposvári Közkórház Igazgatósága – a 2780.
[hivatkozási] számra – 1859. [évi] május 6. 292. sz[ámú]

kérelme a betegellátás díjának 40 krajcárról 52 ½ krajcárra osztrák pénznemben történő felemeléséről a készpénzzel fizetők számára

292. sz[ám]. A Kaposvári Közkórház Igazgatóságától
Nagytekintélyű cs[ászári] és k[irályi] Megyehatóság!

Hivatkozással a 2780. sz[ámú] f[olyó]. é[v]. április 13-án kiadott magas rendeletet közlő cs[ászári]. k[irályi]. Soproni Helytartósági Osztály f[olyó]. é[v]. március 19-én keltezett, 5480. számú rendeletére, mely a kaposvári közkórház ellátásának költségét [folyó]. é[v]. május 1-jétől 40 újkrajcárban állapította meg, az igazgatóság az intézet érdekében legalázatosabban kinyilvánítja:

Az ellátási díj ilyen mértékű lecsökkentésének alapjául az a magas Helytartóság rendelete szolgál, mely szerint az 1856. december 4-én kelt magas miniszteri rendelet 15. pontjának megfelelően azokat az összegeket, melyek alapítványokból vagy egyéb forrásokból származnak, amik eddig az ellátási díjak számításának alapjaként az elmúlt három évben, 1856-ban, 1857-ben és 1858-ban folytak be, és amelyek összege 5145 forint 88 krajcárt tett ki o[sztrák] é[rtékű] pénznemben], kérik a kiadások összegéből levonni, ami 19204 f[orint] és 24 kr[ajcár]t o[sztrák] é[rtékű] pénznemben] tesz ki.

Az 1855. március 6-án, 6382. sz[ámú]. kiadott magas miniszteri rendeletet tartalmazó, 1856. december 15-én, 25870. számú magas Helytartósági Osztály rendeletének 4. pontja világosan megemlíti, hogy a különböző meg-egyező alapítványok stb. és az ahhoz hasonló megalapozott kórházi hozzájárulások nem változnak, és hogy a közzétett rendelet semmilyen befolyással sincs sem a további bevételi forrásokra, sem pedig azokra a kötelezettségekre, melyeket időnként települések a közkórháznak átadnak. Az 1857. április 10-i, 10946. sz[ámú]. magas minisztériumi rendelet 15. pontja hivatkozik a leghűségesebb vezetőség legalázatosabb véleményére azokra a befolyó összegekre vonatkozólag, melyek a kórházba befolytak anélkül, hogy a kórház ezekre az összegekre bizonyos kötelezettségeit teljesítette volna. Azok a kötelezettségek, melyeket néha a járulékok felemésztének és a kórházcélok felhasználására emiatt nem határozhatók meg, miközben a fentebb említett magas miniszteri rendelet maga ezeket nyilvánvalóvá teszi, miközben a miniszteri rendelet 15. §-a nem általánosságban beszél a befolyó összegekről, hanem elrendeli, hogy ezeket a kalkulációnál a rendelkezésnek megfelelően bizonyos kategóriájú betegeknél levonásra kerüljenek.

Másképp történik ez a kaposvári megyei kórháznál. Ennek a kórháznak alapítványi tőkéje van 4 egész és 2 fél ágyra, amihez hozzájárultak:

[ezen a helyen a 32 lábjegyzethez tarozó dokumentumban már közölt, Csorba József által feltüntetett névsor szerepel, ezért az ismételt felsorolástól eltekinttem. G.F.]

összesen: 15000 forinttal, melynek tőkéje a különböző hozzájárulásokkal és kamatokkal jelenleg 21000 forintra nőtt. Csak a 15000 forintig terjedő összegért köteles a kórház kedvezményesen ellátni azokat a betegeket, akiket az alapítók küldtek, és pedig naponta 30 kr[ajcár] konvenciósi pénzértékben. Az adományozóknak joguk van, azokat, akik 1 egész ágyra való jogosultsággal rendelkeznek, egy egész éven át, és azokat, akiknek egy fél ágy jogosultságuk van fél évre ingyen elláttatni, így tehát az összes javakból az alapítvány fenntartási javainak 870 f[orint]ja konvenciósi pénzértékben¹¹⁴ levonásra kerülne. A kórház javadalmaihoz még hozzávetőlegesen 400 forint jönne így évente. Az 1857-es évben megrendezett jótékonyági bál bevételéből befolyt 318 forintnyi összege hozzáteendő.

De ez idő óta nincs kilátás hasonló, rendkívüli befolyt összegekre, ezért tűnik a kérés az elmondottak alapján jogosnak.

Ezek után bátorkodunk kimutatni, hogy az 1857. április 10-én kelt, 10946. számú magas miniszteri rendelet alapján a 870 f[orint]nyi konvenciósi pénzértékben való összeget nem szabadna levonni a kiadásokból, ezért fordulunk legalázatosabb kéréssel arra vonatkozóan, hogy ha erre az évre is a meghatározott napokra naponta 40 kr[ajcár] osztrák] pénznemben lenne, akkor legalább ezek a kifizetett tételek az országos pénzalapból érvényesíthetőek lennének, a készpénzzel fizetőknek pedig 52 ½ újkrajcár lenne, mert a helyi viszonyokhoz és a csekély pénzalaphoz igazodva az intézet fenntartása aligha lenne lehetséges.

Kaposvár, 1859. május 6.

Dr. Wehle"

¹¹⁴ konvenciósi pénz: a pénzügyi reform utáni osztrák értékű forint

3.) dokumentum

Tervezet a Somogy megyei kórház igazgatóságának működésére

1. Az egész igazgatást két részre, egy technikai és egy gazdasági részre kellene bontani; azonban az intézmény jelenlegi még korlátozott pénzeszközei mellett azon alkalmazottak fizetése, akik csak a kórházszolgálatból élnek és a betegek ellátásával foglalkoznak, ez nem lehetséges, a legfőbb cél pedig egy olcsóbb ügyintézés [igazgatás] megvalósítása lenne. Az intézkedést csak akkor lehet végrehajtani, ha a tőke megfelelő értékű növelésre kerül.
2. A vezetőség csúcsán a cs[ászári]-k[irályi] megyei elnökség áll, illetve ez esetben a megyei orvos mint igazgató, és egy megyei felügyelő, mint kurátor, mindkettő oldalán pedig egy könyvelő, mint pénztáros áll.
3. Az igazgató

Ennek a következő feladatokat kell ellátnia.

Ő felel a kórház rendjéért, ellenőrzés alatt tartja a kórházi személyzetet, felügyeli az épület állapotát, és meghatározza a szükséges felszereléseket, a renoválást vagy a beszerzést. Javaslatokat tesz a szükséges berendezésekre. Dönt a betegek felvételéről, és gondoskodik az ellátási napok – melyeket a kurátorral együtt megbeszél – számontartásáról. Rendelkezése alapján kell a betegeket elhelyezni, szobákban elkülöníteni. Elkészíti a betegek kezelésének tervét, amit részint orvosgyakornokokkal, részint pedig egy gyakorlott kórházorvossal hajtát végre. Diétát ír elő és dönt az erre vonatkozóan megemlített panaszokról. Felügyeli az előírt orvosságok kiadását. Gyógyítja a betegeket, és ugyanígy intézkedik minden ellátási költség behajtásáról, mint ahogy a kórház összes levelezését is neki kell ellátnia. Minden irányban képviseli a kórházat, és kötelessége az egész kórháztevékenységet a cs[ászári] és k[irályi] Soproni Helytartósági Osztály 1856. december 15-én kelt, 25870. sz[ámú], a nyilvános közkórházak ügyvitelére vonatkozó rendelete alapján vezetni.

A kórházigazgatónak hatalmában áll 10 f[orint] összegig a kórházkasszából azonnali követelést utaltatni, minden ezen felüli összeget engedélyeztetnie kell a cs[ászári] és k[irályi] Megyei Elnökséggel.

Dönt a gazdasági felszerelés értékesítéséről, felügyeli azok utólagos beszerzésének bejegyzését.

A kórház összes ügyintézésében szavazati joga van. A költségek jegyzőkönyvén kívül egy utaltványozási jegyzőkönyvet is vezet, melynek egyeznie kell a pénztáros bevételi-és kiadási pénztárnaplójával.

Végül halálozási jelentést kell készítenie és meg kell határozni az ott dolgozó szakértőkkel együtt a fűtési és világítási anyagok fogyasztási mennyiségét.

A Kurátor.

A kurátor képviseli egyedül és csakis kizárólag a kórház gazdasági érdekeit. Mivel ő felel a gazdasági érdekért, illetve az igazgató és annak pénztárosának ellenőrzéséért, ezért meg kell győződnie a felvett betegek számáról, és az ellátási napokról, aminek a következőképpen kell történnie: Felvételi jegyzőkönyvet készít, amelybe a felvétel napja és a betegek távozásának napja kerül, és ezenkívül, ami még látható, hogy milyen ellátás maradt ki a költségekből, és hogy és mikor és melyik pénztárkönyvszám alatt szerepel a betegek kifizetése, ezért ezt az eljárást a betegfelvételnél és a betegtávozásnál a következőképpen kell szabályozni.

Az igazgató köteles kétnaponta a felvett és a távozott betegek fejlapjait a kurátornak elküldeni, aki gondoskodik azok jegyzőkönyvbe vételéről, majd ezeket a fejlapokat visszaküldi.

Itt kell megjegyezni, hogy a katonai személyeknél a belépési napot nem kell számolni, mert azt ezeknél a belépési és a kilépési napként kell számolni.

A kifizetéseknel a kurátor fogja az utaltványokat elkészíteni, és ugyanígy számon tartja a szóban forgó igazgatósági beszerzési utasításokat összehasonlítva a beérkező számlákkal.

A kurátornak kell a kórházszükségletek figyelembevételével összhangban árverést vezetni, és minden, 10 f[orintot] meghaladó beszerzési összeget kontrollálni.

Időről időre meg kell vizsgálnia a kórház igazgatójával együtt a gazdasági felszereléseket, és azok eladását ellenőriznie kell.

A kurátor az igazgatóval együtt vizsgálja meg a pénztáros számláit, és készíti el azokat mindkét említett, továbbá neki kell elküldeni naponta egy összefoglaló kivonatot és a kórházcédulákat.

Ő képviseli minden pénzügyi dologban a köztes személyt az igazgató és a pénztáros között és a következőképpen viselkedik:

A Megyehatóság megajánlja az ellátási költségeket és erről értesíti mind az igazgatót, mind pedig a kurátort. Az igazgató kiutaltványozza az összeget és elküldi az utaltványokat a kurátornak, aki aláírja azokat, és a pénztárosnak átadja, aki ezután gondoskodik a befizetett hátralékok elrendezéséről.

A pénzüsségeket, melyek az igazgató levelezése folytán folynak be, utaltványokkal együtt kell a kurátornak elküldeni, aki ezeket aláírja és továbbítja a pénztárosnak.

Azokat a betegeket, akik készpénzzel fizetnek, végül a gondnok vezeti a kurátorhoz, aki átveszi a pénzt és átküldi a pénztárosnak, miután az igazgató is ellenjegyezte. Miután a pénztáros a pénztári állományról készített havi kivonatot leadta, egyeztetik az első pénztárnaplójával, melyeknek pontosan meg kell egyezniük.

A pénztáros.

A pénztáros köteles nyilvántartani minden, a kórházalapot érintő tőkét és elmaradt érdeket. Átvész minden előírás szerint kiutalt pénzt, gondoskodik minden előírás szerint kiutalt kifizetésről és köteles havonta a pénztár ügyintézéséről egy teljes leírást a kórház vezetősége elé tenni az adott hónapban, amiből egyidejűleg láthatóvá válik, mely betegek fizetnek, és melyek, és milyen összegekkel maradnak hátralékban, ahogyan az a bevételben és a kiadásban is kimutatásra kerül.

A pénztáros köteles az esedékes javakat pontosan behajtani, vagy ennek akadályát a kórház vezetőségével közölni, az éves számlákat elkészíteni és minden számla és pénztár ügyben tájékoztatást adni. Semmilyen tőkét nem hagyhat kihasználatlanul, hanem ez esetben az összes kórházi adminisztrációt informálnia kell.

A kórházvezető vagy gondnok.

Ő vigyázza a gazdasági felszereléseket, minden beszerzett javat leltárba vesz, és köteles havonta az elhasználódottakat a kimutatásnak megfelelően újból lejegyezni. Átvész minden egyes beteg a raktár számára meghatározott holmiját, megjelöli a csomagot a

megfelelő névvel és hozzácsatolja a fejcédula „Holmik” rubrikájának másolatát. Ezeket a betegek távozásakor vissza kell szolgáltatnia. Köteles ellenőrizni az ételek kiosztását egyéni étlapokkal együtt, és minden kihágást azonnal jeleznie kell.

Fogyasztási pénztárkönyvet kell vezetnie, amibe a világítási és a fűtési cikkeket, ugyanúgy a tisztítószerket mind a beszerzésüknél azonnal be kell vezetnie, mind pedig azok napi felhasználását jeleznie kell.

Felügyelnie kell a naponta fűtésre használt fa mennyiségét és meg kell határozni a jövőben felhasználható mennyiségét.

Ő felel a folyosók, raktárak, WC-k, udvarok tisztaságáért, gyakran kell ellenőriznie az épületet, hogy a legkisebb hiányosságot is azonnal jelenteni tudja.

Küldött szerepét is be kell töltenie olyan esetben, amikor papot hívatnak a beteghez.

Ő zárja a kapukat, és megakadályozza a betegek nem megengedett kilépését.

Kaposvár, 1858. február 12.

Dr. Wehle
cs[ászári] és k[irályi] m[egyei] orvos

Irodalom

- ANTALL, J. és HARKÓ, V. 1971: Vehle Ferdinánd kiadatlan orvosi tanulmányi reformtervezete 1848-ból. In: *Communicationes de Historia Artis Medicinae* Vol. 57-59.
- BALÁZS, P. 2004: *Generale Normativum in Re Sanitatis*, 1770. Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete. 2004, Piliscsaba-Budapest
- BALÁZS, P. 2007: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. I. kötet. 2007, Piliscsaba-Budapest
- BERECZK, S. 1925: Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése. 1925, Budapest.
- BEREND, E. 1967: Fordítás Linzbauernek 1859. március 1-én Bécsben kiadott könyvéből. Palla Á. (szerk): *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* 42 évf. 1967, Budapest
- BERGEL, J. 1877: Kaposvár 40 év óta. Gépelt példány: Takáts Gyula Városi és Megyei Könyvtár, Helytörténeti Gyűjtemény. Kaposvár
- BERTA, Gy. 2002: Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban. 2002, Kaposvár
- BODOSI, M. és FRANKL, J. 1982: Somogy jeles orvosai, 18-19 század. Dokumentumok a szülőföldről. 15 füzet. 1982, Kaposvár
- BODOSI, M. és FRANKL, J. 1987: A két Töltényi életműve és példája. In: *Orvosi Hetilap*, 128. évf. 34. szám
- BODOSI, M. 1987: Emlékezés a megye orvosi könyvtárának múltjára. *Orvosi Könyvtáros* 27. évf. 3. szám
- BODOSI, M. és GYARMATI, B. 1989: Dr. Csorba József élete és működése, 1789–1858. In: Bösze S. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. 20. kötet. 1989, Kaposvár
- BODOSI, M. 1996: Adatok a XIX. század Somogy megyei kolerajárványaihoz. In: Bösze, S. (szerk.) *Somogy megye múltjából*. 27. kötet. 1996, Kaposvár
- BODOSI, M. (szerk) 1996: *Somogy megye kaposvári kórházának jubileumi évkönyve 1846-1996*. Kaposvár, 1996
- CSORBA, J. 1857: Somogy vármegye ismertetése szakácsi Csorba József orvos dr. a Magyar Tudományos Akadémia Lev. és a Budapesti Orvos-egyesület R. Tagja, előbb Somogy vármegye fő-orvosa által. 1857, Pest
- CSURGÓ, J. 1904: Somogyvármegye Kaposvári Közkórházának története 1840–1901-ig.
- IN: DR. SZIGETI GYULA SÁNDOR: *Somogyvármegye Kaposvári Közkórházának története és az 1904-ik évről szóló kimutatása*. 1905, Kaposvár.
- CSURGÓ, J. 1926: *Somogy Vármegye Kaposvári Közkórházának évkönyve*. 1926, Kaposvár
- DARVAS, A. M. (szerk) 2009: *A baróti Bodosi fivérek: Mihály, Dániel és Antal*. 2009, Barót
- DÓKA, K. 1982: A könyvtörténet levéltári forrásaiból. *Könyvjegyzékek Budapest Főváros Levéltárában*. In: *Magyar Könyvszemle* 98. évf. 2. szám
- FÜLÖP, L. 2009: *Katonai adattár egyházi anyakönyvi feljegyzésekből Somogyi Honismeret* 2009, Kaposvár
- FRANKL, J. 1964: Töltényi János. In: *Orvosi Hetilap*, 105 évf. 12. szám
- FRANKL, J. és TARJÁN, L. 1968: *A kaposvári kórház története*. In: *Somogy megye kaposvári kórházának jubileumi évkönyve 1846-1966*. Kaposvár, 1966
- GÁSPÁR, F. 2006: Tükör által homályosan. In: Kopa, J. (szerk): *A Kaposi Mór Oktató Kórház 160 éve*. 2006, Kaposvár
- GÁSPÁR, F. 2013: *A Bodosi Mihály Kórház történeti Gyűjtemény* In: *Tükröpróba*, 2013, Kaposvár
- GÁSPÁR, F. 2013: *Mélyfúrás (Három tanulmány)*. Örökség Kaposi Kis-könyvtár, 41 kötet. 2013, Kaposvár
- GÁSPÁR, F. 2013: *Az első körorvosi hálózat létrejötte Somogy megyében* In: Bösze Sándor (szerk): *Somogy megye múltjából Levéltári Évkönyv*, 42. kötet, 2013. Kaposvár

- GRACZA, T. 2008: Magyar nyelvű orvosi folyóiratok hatása a tudományok serkentésére. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat. 55. évf., 2008. 4.
- GRÓSZ, L. 1869: Emlékirat a hazai betegápolási ügy keletkezése, fejlődése s jelenlegi állásáról. 1869, Buda
- KAPRONCZAY, K. 1996: Orvosok érdekvédelmi törekvései a 19. századi Magyarországon, a korabeli szaksajtó alapján. *Communicationes de Historia. Artis Medicinae*. Vol 149–187. 1995–1996, Budapest
- KISS, L. 2005: Az ispotálytól a modern kórházig. Kórházak Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. Századvég, IV. évf. 2005, 37 szám
- KERTAI, P. és LUN, K.: 250 éves a magyar tisztiorvosi szolgálat. A megújult ÁNTSZ 10 éves jubileumi ülésén elhangzott előadás. Budapest, 2007. szeptember 26 (www.antsz.hu)
- KOPA, J. (szerk) 2006: A kaposi Mór Oktató Kórház 160 éve. 2006, Kaposvár
- KOVÁCSNÉ, T. Á. 2007: Pályaválasztási motiváció értékrendi alapjai diplomás ápoló- és tanárképző főiskolai hallgatók körében. Doktori értekezés, 2007, Budapest: phd.semmelweis.hu/mwp/phd/vedes/
- MATYIKÓ, S. J. 2014: Egy elfelejtett polihisztor. Búvópatak, XIII. 2014. 5 szám. Kaposvár
- RÉCSEI, B. 1999: A kéjelgésügy szabályozása Somogy vármegyében a dualizmus első felében. In: Bősze S. (szerk.): Somogy megye múltjából Levéltári Évkönyv 30. kötet, 1999, Kaposvár
- RÉCSEI, B. 2013: Kaposvár az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás, köz- és magánépületek kimutatása mellékletének tükrében. In: Bősze S. (szerk.): Somogy megye múltjából Levéltári Évkönyv 42. kötet, 2013, Kaposvár
- SZABÓ, Gy. és TAKÁCSNÉ, K. A. 2006: Az ápolás krónikája a kaposvári kórházban 1846-tól 2005-ig. 2006, Kaposvár
- SZAPLONCZAY, M. 1914: Közegészségügyi viszonyok. Csánki D. (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye, 1914, Budapest
- SZILI, F. 1975: Kaposvár 1848–49-ben. In: Kanyar J. (szerk.) Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. 1975, Kaposvár
- ZÁDOR, M. 1964: Kaposvár. 1964, Budapest

Years found: the history of the Hospital of Kaposvár between 1849–1870

FERENC GÁSPÁR

After the downfall of the 1848/49 War of Independence the foundational hospital suffered so much loss that everything had to be started all over again. As a result of the consecutive hospital directors' efficient cooperation, the hospital extended its limits to the end of the mentioned era: by 1870, there were 52 beds instead of 16; the annual number of patients increased from 45–50 to 869.

Ferdinánd Wehle's (director: 1855–60) and his successor János Töltényi's (director: 1861–70) mutual success is that they had the governance of the Counties of the Kingdom accept the alteration of the hospital's operational form: the foundational hospital has become an open public hospital for the county by 1859. This appropriate decision founded the further development

and maintained its progression. Upon covering the initial era of the history of the hospital, we get to know the yet unexplored, hard and struggling years of the prison hospital that had been operating 50 years earlier (from 1789) before the actual foundational hospital. The presented documents testify the continuous and persistent struggle of the doctors who tried everything to improve the inhuman conditions of the convicts. We can read about the provisions regarding the health care of the inmates within the prison system established in 1834. The significance of the prison hospital started to gradually decrease as the role of the open public hospital started to become determinant. In the appendix, there are more documents held important by the author on the financing, operational code of the hospital.